Συλλογή της Νομολογίας

ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΤΟΥ ΓΕΝΙΚΟΥ ΕΙΣΑΓΓΕΛΕΑ
ΝΙΚΟΛΑ ΑΙΜΙΛΙΟΥ
της 24ης Φεβρουαρίου 2022 [1]

Υπόθεση C-110/21 P

Universität Bremen
κατά

Εκτελεστικού Οργανισμού Έρευνας (REA)

«Αίτηση αναιρέσεως – Άρθρο 19 του Οργανισμού του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης – Εκπροσώπηση μη προνομιούχων διαδίκων σε ευθείες προσφυγές – Δεσμοί μεταξύ του νομικού εκπροσώπου και του εκπροσωπούμενου διαδίκου, οι οποίοι θίγουν προδήλως την ικανότητα του πρώτου να εκπροσωπήσει τον δεύτερο ενώπιον των δικαιοδοτικών οργάνων της Ευρωπαϊκής Ένωσης – Εκπροσώπηση από καθηγητή πανεπιστημίου – Καθηγητής του προσφεύγοντος πανεπιστημίου ο οποίος έχει εμπλακεί στην επίδικη υπόθεση – Δυνατότητα θεραπείας ελαττώματος της νομικής εκπροσώπησης – Δικαίωμα πρόσβασης σε δικαστήριο – Περιορισμοί»

I. Εισαγωγή

1. Το Universität Bremen (στο εξής: Πανεπιστήμιο της Βρέμης, Βρέμη, Γερμανία) άσκησε ενώπιον του Γενικού Δικαστηρίου προσφυγή με αίτημα την ακύρωση αποφάσεως με την οποία ο Εκτελεστικός Οργανισμός Έρευνας (στο εξής: REA) απέρριψε την αίτησή του για τη χρηματοδότηση έργου. Το Γενικό Δικαστήριο απέρριψε την προσφυγή ως απαράδεκτη, αφού διαπίστωσε ότι ο νομικός εκπρόσωπος του Πανεπιστημίου της Βρέμης, ήτοι ένας καθηγητής του πανεπιστημίου στον οποίο είχαν ανατεθεί ειδικά καθήκοντα σχετικά με την υλοποίηση του επίμαχου έργου, δεν πληρούσε την απαίτηση ανεξαρτησίας που ισχύει για τους νομικούς εκπροσώπους μη προνομιούχων προσφευγόντων [2].

2. Το Πανεπιστήμιο της Βρέμης ζητεί τώρα την αναίρεση της διατάξεως του Γενικού Δικαστηρίου, υποστηρίζοντας ότι αυτό υπέπεσε σε πλάνη περί το δίκαιο, στον βαθμό που έκρινε ότι ο νομικός εκπρόσωπος του προσφεύγοντος και νυν αναιρεσείοντος [στο εξής: αναιρεσείον] πανεπιστημίου υπείχε το καθήκον ανεξαρτησίας και, εν πάση περιπτώσει, στον βαθμό που δεν επέτρεψε στο αναιρεσείον να διορίσει άλλον εκπρόσωπο.

[1] Γλώσσα του πρωτοτύπου: η αγγλική.

[2] Διάταξη της 16ης Δεκεμβρίου 2020, Universität Bremen κατά REA (T-660/19, μη δημοσιευθείσα, EU:T:2020:633) (στο εξής: αναιρεσιβαλλόμενη διάταξη).

3. Το ζήτημα της ανεξαρτησίας των νομικών εκπροσώπων στις διαδικασίες ενώπιον του Δικαστηρίου ή του Γενικού Δικαστηρίου δεν είναι καινοφανές. Η απαίτηση ανεξαρτησίας, όπως έχει αναπτυχθεί από τη νομολογία των δικαιοδοτικών οργάνων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ισχύει για τους *δικηγόρους* που παρίστανται ενώπιόν τους. Στο πλαίσιο αυτό, το Δικαστήριο διευκρίνισε προσφάτως ότι, κατ' ουσίαν, η απαιτούμενη ανεξαρτησία του δικηγόρου συνίσταται στην απουσία δεσμών με τον εκπροσωπούμενο διάδικο *που να θίγουν προδήλως* την ικανότητα του δικηγόρου να υπηρετεί κατά τον καλύτερο δυνατό τρόπο τα συμφέροντα του εντολέα του[3].

4. Με την αναιρεσιβαλλόμενη διάταξη, το Γενικό Δικαστήριο έκρινε ότι και ο *καθηγητής πανεπιστημίου* υπέχει καθήκον ανεξαρτησίας ως νομικός εκπρόσωπος. Εκ πρώτης όψεως, η παρούσα υπόθεση αφορά το ζήτημα αν επιτρέπεται σε καθηγητή πανεπιστημίου να εκπροσωπήσει ενώπιον των δικαιοδοτικών οργάνων της Ευρωπαϊκής Ένωσης [στο εξής: δικαστής της Ένωσης] το πανεπιστήμιο στο οποίο διδάσκει, ειδικότερα δε σε περίπτωση που είχε εμπλακεί ως συντονιστής και επικεφαλής του επιστημονικού έργου σε σχέση με το οποίο ο REA απέρριψε αίτηση χρηματοδότησης. Υπό μια ευρύτερη θεώρηση, ωστόσο, στην παρούσα υπόθεση το Δικαστήριο καλείται να αποσαφηνίσει εκ νέου σε ποιους περιορισμούς υπόκειται η υποχρεωτική νομική εκπροσώπηση των μη προνομιούχων προσφευγόντων ενώπιον των δικαιοδοτικών οργάνων της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

II. Το νομικό πλαίσιο

5. Το άρθρο 19 του Οργανισμού του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης (στο εξής: Οργανισμός) έχει ως εξής:

«Τα κράτη μέλη καθώς και τα θεσμικά όργανα της Ένωσης αντιπροσωπεύονται ενώπιον του Δικαστηρίου από εκπρόσωπο που διορίζεται για κάθε υπόθεση· ο εκπρόσωπος δύναται να επικουρείται από σύμβουλο ή δικηγόρο.

[…]

Οι λοιποί διάδικοι εκπροσωπούνται από δικηγόρο.

Μόνον ο δικηγόρος που έχει δικαίωμα παραστάσεως ενώπιον δικαστηρίου κράτους μέλους ή άλλου κράτους συμβαλλόμενου στη συμφωνία για τον Ευρωπαϊκό Οικονομικό Χώρο, δικαιούται να εκπροσωπεί ή να επικουρεί διάδικο ενώπιον του Δικαστηρίου.

[…].

Το Δικαστήριο απολαύει έναντι των συμβούλων και δικηγόρων, οι οποίοι παρίστανται ενώπιόν του, των εξουσιών που αναγνωρίζονται συνήθως επί του θέματος στα δικαστήρια, σύμφωνα με τους όρους που θα καθορισθούν από τον ίδιο κανονισμό.

Οι καθηγητές υπήκοοι των κρατών μελών, η νομοθεσία των οποίων τους αναγνωρίζει δικαίωμα παραστάσεως σε δικαστήριο, απολαύουν ενώπιον του Δικαστηρίου των δικαιωμάτων που αναγνωρίζονται από το παρόν άρθρο στους δικηγόρους.»

[3] Βλ. απόφαση της 4ης Φεβρουαρίου 2020, Uniwersytet Wrocławski και Πολωνία κατά REA (C-515/17 P και C-561/17 P, EU:C:2020:73, σκέψη 64) (στο εξής: απόφαση Uniwersytet Wrocławski).

6. Κατά το άρθρο 21, δεύτερο εδάφιο, του Οργανισμού, «το έγγραφο της προσφυγής πρέπει να συνοδεύεται, όπου απαιτείται, από την πράξη της οποίας ζητείται η ακύρωση ή, στην περίπτωση που αναφέρεται στο άρθρο 265 της Συνθήκης για τη λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης, από έγγραφο που βεβαιώνει τη χρονολογία της κλήσεως που προβλέπεται σε αυτό το άρθρο. Αν τα έγγραφα αυτά δεν είναι συνημμένα στο έγγραφο της προσφυγής, ο γραμματεύς καλεί τον ενδιαφερόμενο να τα προσκομίσει εντός ευλόγου προθεσμίας, χωρίς να δύναται να του αντιταχθεί το εκπρόθεσμο, σε περίπτωση που η κατάθεση γίνει μετά την πάροδο της προθεσμίας ασκήσεως της προσφυγής».

7. Το άρθρο 53 του Οργανισμού ορίζει ότι «η διαδικασία ενώπιον του Γενικού Δικαστηρίου διέπεται από τον τίτλο ΙΙΙ […]». Στον τίτλο αυτό περιλαμβάνεται και το άρθρο 19 του Οργανισμού.

8. Το άρθρο 51 του Κανονισμού Διαδικασίας του Γενικού Δικαστηρίου τιτλοφορείται «Υποχρέωση εκπροσωπήσεως» και έχει ως εξής:

«1. Οι διάδικοι εκπροσωπούνται από εκπρόσωπο ή δικηγόρο σύμφωνα με τους όρους του άρθρου 19 του Οργανισμού.

2. Ο δικηγόρος ο οποίος εκπροσωπεί ή επικουρεί διάδικο οφείλει να καταθέσει στη γραμματεία αποδεικτικό νομιμοποιήσεώς του που να βεβαιώνει ότι έχει δικαίωμα παραστάσεως ενώπιον των δικαστηρίων κράτους μέλους ή άλλου συμβαλλομένου στη Συμφωνία ΕΟΧ κράτους.

3. Οσάκις εκπροσωπούν νομικό πρόσωπο ιδιωτικού δικαίου, οι δικηγόροι οφείλουν να καταθέσουν στη γραμματεία εντολή του εν λόγω νομικού προσώπου.

4. Σε περίπτωση μη καταθέσεως των αναφερομένων στις παραγράφους 2 και 3 εγγράφων, ο γραμματέας τάσσει στον διάδικο εύλογη προθεσμία για την προσκόμισή τους. Εφόσον εντός της προθεσμίας που έχει ταχθεί δεν προσκομιστούν τα στοιχεία, το Γενικό Δικαστήριο κρίνει κατά πόσον η μη τήρηση αυτής της προϋποθέσεως συνεπάγεται το απαράδεκτο της προσφυγής ή του υπομνήματος.»

9. Το τμήμα 2 του κεφαλαίου 1 του τίτλου 3 του Κανονισμού Διαδικασίας του Γενικού Δικαστηρίου αφορά τα «Δικαιώματα και [τις] υποχρεώσεις των εκπροσώπων των διαδίκων». Το τμήμα αυτό αποτελείται από τα άρθρα 52 έως 56.

10. Το άρθρο 55 του Κανονισμού Διαδικασίας του Γενικού Δικαστηρίου επιγράφεται «Αποκλεισμός από τη διαδικασία». Η διάταξη αυτή ορίζει τα εξής:

«1. Το Γενικό Δικαστήριο, αν κρίνει ότι η συμπεριφορά εκπροσώπου, συμβούλου ή δικηγόρου ενώπιον του Γενικού Δικαστηρίου, του προέδρου, δικαστή ή του γραμματέα δεν συνάδει προς το κύρος του Γενικού Δικαστηρίου ή προς τις απαιτήσεις της ορθής απονομής της δικαιοσύνης ή ότι ο εκπρόσωπος, ο σύμβουλος ή ο δικηγόρος κάνει χρήση των δικαιωμάτων που απορρέουν από το λειτούργημά του για σκοπούς άλλους από εκείνους για τους οποίους του έχουν παρασχεθεί, ενημερώνει τον ενδιαφερόμενο. Το Γενικό Δικαστήριο μπορεί να ενημερώσει σχετικώς τις αρμόδιες αρχές στη δικαιοδοσία των οποίων εμπίπτει ο ενδιαφερόμενος. Στον ενδιαφερόμενο διαβιβάζεται αντίγραφο του εγγράφου που εστάλη στις αρχές αυτές.

2. Για τους ίδιους λόγους, το Γενικό Δικαστήριο μπορεί οποτεδήποτε, αφού ακούσει τον ενδιαφερόμενο, να αποκλείσει, με αιτιολογημένη διάταξη, εκπρόσωπο, σύμβουλο ή δικηγόρο από τη διαδικασία. Η διάταξη αυτή είναι αμέσως εκτελεστή.

3. Σε περίπτωση αποκλεισμού εκπροσώπου, συμβούλου ή δικηγόρου, η πρόοδος της δίκης αναστέλλεται μέχρις ότου εκπνεύσει η προθεσμία που τάσσει ο πρόεδρος, προκειμένου ο ενδιαφερόμενος διάδικος να διορίσει άλλον εκπρόσωπο, σύμβουλο ή δικηγόρο.

4. Οι αποφάσεις που λαμβάνονται σε εκτέλεση των διατάξεων του παρόντος άρθρου μπορούν να ανακληθούν.»

11. Το άρθρο 56 του Κανονισμού Διαδικασίας του Γενικού Δικαστηρίου προβλέπει ότι οι διατάξεις του τμήματος 2 του κεφαλαίου 1 του τίτλου 3 του Κανονισμού εφαρμόζονται «και στους καθηγητές στους οποίους αναφέρεται το άρθρο 19, έβδομο εδάφιο, του Οργανισμού».

III. Η αναιρεσιβαλλόμενη διάταξη

12. Στις 25 Σεπτεμβρίου 2019, το Πανεπιστήμιο της Βρέμης άσκησε ενώπιον του Γενικού Δικαστηρίου προσφυγή με αίτημα την ακύρωση της αποφάσεως Ares(2019) 4590599 του REA, της 16ης Ιουλίου 2019, με την οποία απορρίφθηκε η πρόταση που είχε υποβληθεί από το πανεπιστήμιο στο πλαίσιο της πρόσκλησης υποβολής προτάσεων H2020-SC6-Governance-2019 (στο εξής: προσβαλλόμενη απόφαση).

13. Ο REA προέβαλε ένσταση απαραδέκτου, υποστηρίζοντας, κατ' ουσίαν, ότι ο νομικός εκπρόσωπος του αναιρεσείοντος δεν ήταν ανεξάρτητος τρίτος, δεδομένου ότι υπηρετούσε στο Πανεπιστήμιο της Βρέμης ως καθηγητής. Κατά την άποψη του REA, ήταν πρόδηλο ότι ο καθηγητής δεν πληρούσε τα εχέγγυα αμεροληψίας ως προς την επίδικη διαφορά, δεδομένου ότι είχε ο ίδιος προετοιμάσει και υποβάλει τη σχετική αίτηση χρηματοδότησης και ότι επρόκειτο να αναλάβει ρόλο συντονιστή και επικεφαλής του έργου και να του ανατεθούν ουσιώδη καθήκοντα συναφώς.

14. Το Πανεπιστήμιο της Βρέμης ισχυρίστηκε ότι ο νομικός εκπρόσωπός του δεν είχε προσωπικό οικονομικό συμφέρον από την έκβαση της δίκης και ότι δεν υπήρχε σχέση εξάρτησης μεταξύ αυτού και του πανεπιστημίου. Το αναιρεσείον διευκρίνισε επιπλέον ότι ο νομικός εκπρόσωπος ανέλαβε την εκπροσώπηση του πανεπιστημίου ως παρεπόμενη δραστηριότητα. Επιπλέον, κατά το Πανεπιστήμιο της Βρέμης, από κανένα στοιχείο δεν προέκυψε ότι ο υφιστάμενος δεσμός μεταξύ του πανεπιστημίου και του νομικού του εκπροσώπου έθιγε προδήλως την ικανότητα του τελευταίου να το εκπροσωπήσει. Το γεγονός ότι ο νομικός εκπρόσωπος ήταν ο συντονιστής του επίμαχου έργου καταδείκνυε απλώς το προσωπικό του επιστημονικό ενδιαφέρον, το οποίο ταυτιζόταν με το ενδιαφέρον του αναιρεσείοντος. Το Πανεπιστήμιο της Βρέμης υποστήριξε επίσης ότι, ακόμη και αν δεν επιτρεπόταν να εκπροσωπηθεί από το συγκεκριμένο πρόσωπο, η εντεύθεν απόρριψη της προσφυγής του ως απαράδεκτης θα αντέβαινε στο άρθρο 47 του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης (στο εξής: Χάρτης).

15. Εφαρμόζοντας το άρθρο 126 του Κανονισμού Διαδικασίας του, το Γενικό Δικαστήριο δέχθηκε την ένσταση απαραδέκτου που προέβαλε ο REA, απορρίπτοντας την προσφυγή ως προδήλως απαράδεκτη λόγω παραβάσεως τόσο του άρθρου 19 του Οργανισμού του Δικαστηρίου όσο και

του άρθρου 51, παράγραφος 1, του Κανονισμού Διαδικασίας του Γενικού Δικαστηρίου. Επίσης, το Πανεπιστήμιο της Βρέμης υποχρεώθηκε να φέρει το σύνολο των δικαστικών εξόδων, περιλαμβανομένων εκείνων στα οποία υποβλήθηκε ο REA.

16. Στην αναιρεσιβαλλόμενη διάταξη, το Γενικό Δικαστήριο υπενθύμισε τη νομολογία σχετικά με τις προϋποθέσεις υπό τις οποίες οι δικηγόροι μπορούν να εκπροσωπούν μη προνομιούχους διαδίκους ενώπιον των δικαιοδοτικών οργάνων της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Παραπέμποντας στη νομολογία αυτή, το Γενικό Δικαστήριο αναφέρθηκε στο καθήκον ανεξαρτησίας το οποίο ενυπάρχει στην αυτοτελή έννοια του «δικηγόρου» κατά το άρθρο 19, τρίτο εδάφιο, του Οργανισμού και ορίζεται όχι μόνο θετικά (κατ' επίκληση των κανόνων επαγγελματικής δεοντολογίας), αλλά και αρνητικά (ως έλλειψη εργασιακής σχέσης). Περαιτέρω, το Γενικό Δικαστήριο ανέτρεξε στις διάφορες περιπτώσεις στις οποίες η εκπροσώπηση ενός νομικού προσώπου ενώπιον των δικαιοδοτικών οργάνων της Ευρωπαϊκής Ένωσης κρίθηκε απαράδεκτη επειδή ο εκάστοτε νομικός εκπρόσωπος ασκούσε εκτεταμένες διοικητικές και οικονομικές αρμοδιότητες στο πλαίσιο της εσωτερικής λειτουργίας του εντολέα του [4].

17. Ως προς την προκειμένη περίπτωση, το Γενικό Δικαστήριο επισήμανε ότι ο νομικός εκπρόσωπος του Πανεπιστημίου της Βρέμης όχι μόνον απασχολούνταν από το αναιρεσείον με εργασιακή σχέση δημοσίου δικαίου, αλλά επιπλέον προετοίμασε και υπέβαλε τη σχετική αίτηση χρηματοδότησης και είχε ρόλο συντονιστή και επικεφαλής του επίμαχου έργου, στο πλαίσιο του οποίου του είχαν ανατεθεί ουσιώδη καθήκοντα. Το Γενικό Δικαστήριο συνήγαγε εκ των ανωτέρω ότι ο νομικός εκπρόσωπος είχε στενό προσωπικό δεσμό με την υπόθεση και άμεσο συμφέρον από την έκβασή της, με αποτέλεσμα να τίθεται εν αμφιβόλω η ικανότητά του να παρέχει στον εντολέα του τη νομική βοήθεια την οποία χρειαζόταν, με πλήρη ανεξαρτησία και προς το υπέρτερο συμφέρον της απονομής δικαιοσύνης [5]. Το Γενικό Δικαστήριο πρόσθεσε ότι οι εκτεταμένες αρμοδιότητες τις οποίες ασκούσε ο νομικός εκπρόσωπος στο Πανεπιστήμιο της Βρέμης απέκλειαν τον χαρακτηρισμό του ως ανεξάρτητου τρίτου και στοιχειοθετούσαν δεσμό που έθιγε προδήλως την ικανότητά του να εκπροσωπεί το αναιρεσείον [6].

18. Όσον αφορά τον ισχυρισμό ότι θα έπρεπε να δοθεί στο Πανεπιστήμιο της Βρέμης η δυνατότητα να θεραπεύσει το ελάττωμα της νομικής του εκπροσώπησης, το Γενικό Δικαστήριο έκρινε ότι δεν επρόκειτο για ελάττωμα που μπορούσε να θεραπευθεί [7].

IV. Η διαδικασία ενώπιον του Δικαστηρίου

19. Με την αίτηση αναιρέσεως, το Πανεπιστήμιο της Βρέμης ζητεί από το Δικαστήριο να αναιρέσει την αναιρεσιβαλλόμενη διάταξη, να αναπέμψει την υπόθεση στο Γενικό Δικαστήριο για να αποφανθεί αυτό επί της ουσίας, να διαπιστώσει ότι η εκπροσώπηση από τον καθηγητή πανεπιστημίου είναι έγκυρη ή, επικουρικώς, να κρίνει ότι το Πανεπιστήμιο της Βρέμης έχει δικαίωμα να συνεχίσει τη διαδικασία με δικηγόρο ο οποίος να πληροί τις προϋποθέσεις του άρθρου 19, τρίτο και τέταρτο εδάφιο, του Οργανισμού. Επιπλέον, το αναιρεσείον ζητεί από το Δικαστήριο να επιφυλαχθεί ως προς τα δικαστικά έξοδα, υποστηρίζοντας, κατ' ουσίαν, ότι δεν θα πρέπει να φέρει το ίδιο τα έξοδα της διαδικασίας μέχρι το παρόν της στάδιο, ή τουλάχιστον όχι εκείνα στα οποία υποβλήθηκε ο REA. Επιπλέον, το αναιρεσείον ζητεί να του επιστραφεί το ποσό

4 Αναιρεσιβαλλόμενη διάταξη (σκέψεις 18 έως 24).

5 Αναιρεσιβαλλόμενη διάταξη (σκέψη 25).

6 Αναιρεσιβαλλόμενη διάταξη (σκέψη 26).

7 Αναιρεσιβαλλόμενη διάταξη (σκέψη 40).

που κατέβαλε ήδη στον REA για τα δικαστικά έξοδα της διαδικασίας ενώπιον του Γενικού Δικαστηρίου. Τέλος, το Πανεπιστήμιο της Βρέμης ζητεί από το Δικαστήριο να συνδράμει τους διαδίκους προς τον σκοπό της συμβιβαστικής επίλυσης της διαφοράς.

20. Με το υπόμνημα αντικρούσεως, ο REA ζητεί από το Δικαστήριο να απορρίψει την αίτηση αναιρέσεως και να καταδικάσει το Πανεπιστήμιο της Βρέμης στα δικαστικά έξοδα τόσο της αναιρετικής δίκης όσο και της δίκης ενώπιον του Γενικού Δικαστηρίου.

21. Το Πανεπιστήμιο της Βρέμης προβάλλει εν προκειμένω δύο λόγους αναιρέσεως, επικαλούμενο, αφενός, παράβαση του άρθρου 19 του Οργανισμού και, αφετέρου, παράβαση του άρθρου 47 του Χάρτη, καθώς και του άρθρου 6, παράγραφος 1, της Ευρωπαϊκής Συμβάσεως για την Προάσπιση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών (στο εξής: ΕΣΔΑ).

22. Με τον πρώτο λόγο αναιρέσεως, το Πανεπιστήμιο της Βρέμης υποστηρίζει ότι το Γενικό Δικαστήριο ερμήνευσε εσφαλμένως το άρθρο 19 του Οργανισμού. Στο πλαίσιο του πρώτου λόγου αναιρέσεως προβάλλονται τρία βασικά επιχειρήματα τα οποία μπορούν να συνοψιστούν ως εξής.

23. Πρώτον, το αναιρεσείον ισχυρίζεται κατ' ουσίαν ότι, ως δημόσιο πανεπιστήμιο, αποτελεί φορέα δημόσιας εξουσίας κράτους μέλους το οποίο είναι προνομιούχος διάδικος κατά την έννοια του άρθρου 19, πρώτο εδάφιο, του Οργανισμού. Προσθέτει δε ότι, εφόσον είναι δημόσιο πανεπιστήμιο, η εκπροσώπησή του από έναν εκ των καθηγητών του, ο οποίος γνωρίζει άμεσα το επίδικο ζήτημα, συνιστά πλεονέκτημα για το ίδιο.

24. Δεύτερον, το αναιρεσείον υποστηρίζει, κατ' ουσίαν, ότι οι καθηγητές πανεπιστημίου δεν υπέχουν το καθήκον ανεξαρτησίας το οποίο ενυπάρχει στην αυτοτελή έννοια του «δικηγόρου» κατά το άρθρο 19, τρίτο εδάφιο, του Οργανισμού. Τούτο διότι οι καθηγητές πανεπιστημίου πληρούν de lege τα εχέγγυα που απαιτούνται κατά τα άλλα από τους δικηγόρους. Η νομική εκπροσώπηση δεν περιλαμβάνεται στα υποχρεωτικά καθήκοντά τους και δεν εξαρτώνται οικονομικά από αυτήν. Συνεπώς, η νομική εκπροσώπηση αποτελεί γι' αυτούς παρεπόμενη δραστηριότητα και, ως εκ τούτου, είναι πολύ λιγότερο πιθανό το ενδεχόμενο να ανακύψει ζήτημα σύγκρουσης συμφερόντων. Παράλληλα, το αναιρεσείον ισχυρίζεται ότι, δυνάμει του άρθρου 19, έβδομο εδάφιο, του Οργανισμού, ως προς τους καθηγητές πανεπιστημίου, η ικανότητα εκπροσώπησης, περιλαμβανομένου και του ζητήματος τυχόν σύγκρουσης συμφερόντων, πρέπει να κρίνεται αποκλειστικώς κατά τις διατάξεις του οικείου εθνικού δικαίου. Παραπέμποντας δε στο άρθρο 67 του Verwaltungsgerichtsordnung (γερμανικού κώδικα διοικητικής δικονομίας), το αναιρεσείον ισχυρίζεται ότι ο νομικός του εκπρόσωπος νομιμοποιούνταν να το εκπροσωπήσει, δεδομένου ότι δεν υφίστατο κώλυμα λόγω σοβαρής σύγκρουσης συμφερόντων και ότι, εν πάση περιπτώσει, ενδεχόμενη σύγκρουση συμφερόντων μπορεί να εγείρει ζητήματα επαγγελματικής ευθύνης αλλά δεν ασκεί επιρροή όσον αφορά την ικανότητα εκπροσώπησης ή το παραδεκτό της προσφυγής.

25. Τέλος, σε περίπτωση που το Δικαστήριο κρίνει ότι ο εν λόγω καθηγητής πανεπιστημίου υπέχει το καθήκον ανεξαρτησίας, το αναιρεσείον ισχυρίζεται ότι το Δικαστήριο θα πρέπει να του επιτρέψει κατ' εξαίρεση να εκπροσωπήσει το Πανεπιστήμιο της Βρέμης. Το αναιρεσείον υποστηρίζει ότι δικαιούται να επικαλεστεί δικαιολογημένη εμπιστοσύνη λόγω της σαφούς διατύπωσης του άρθρου 19, έβδομο εδάφιο, του Οργανισμού, η οποία καθιστά λίαν απροσδόκητη την κρίση ότι οι καθηγητές πανεπιστημίου υπέχουν το καθήκον ανεξαρτησίας.

26. Ο REA αντιτείνει ότι το γεγονός ότι το Πανεπιστήμιο της Βρέμης υπάγεται στο Land Bremen [ομόσπονδο κράτος της Βρέμης] δεν σημαίνει ότι μπορεί να εξομοιωθεί με την Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας, δεδομένου ότι, κατά τη νομολογία του Δικαστηρίου, οι διοικητικές περιφέρειες δεν μπορούν να θεωρηθούν ως προνομιούχοι διάδικοι.

27. Ο REA ισχυρίζεται περαιτέρω ότι οι καθηγητές πανεπιστημίου δεν απολαύουν προνομιακής μεταχείρισης έναντι των δικηγόρων. Η επιχειρηματολογία του Πανεπιστημίου της Βρέμης δεν λαμβάνει υπόψη το γεγονός ότι, βάσει του άρθρου 19, πρώτο και δεύτερο εδάφιο, του Οργανισμού, μόνον οι προνομιούχοι διάδικοι επιτρέπεται να εκπροσωπούνται από τους υπαλλήλους ή τους αξιωματούχους τους.

28. Στο πλαίσιο αυτό, ο REA υποστηρίζει ότι η σχετική με το άρθρο 19, τρίτο εδάφιο, του Οργανισμού νομολογία έχει εφαρμογή και στους καθηγητές πανεπιστημίου, οι οποίοι, όταν παρίστανται ενώπιον των δικαιοδοτικών οργάνων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, εξομοιώνονται με τους δικηγόρους. Επομένως, η συμμόρφωση με τις απαιτήσεις του οικείου εθνικού δικαίου δεν αποτελεί επαρκή συνθήκη ώστε να κριθεί ότι καθηγητής πανεπιστημίου μπορεί να εκπροσωπήσει διάδικο ενώπιον των δικαιοδοτικών αυτών οργάνων, διότι ο καθηγητής πανεπιστημίου οφείλει, όπως και ο δικηγόρος, να είναι επίσης ανεξάρτητος. Εξάλλου, το γεγονός ότι ο συγκεκριμένος καθηγητής πανεπιστημίου δεν εξαρτάται οικονομικά από την άσκηση καθηκόντων νομικού εκπροσώπου δεν ασκεί επιρροή, διότι το Γενικό Δικαστήριο έκρινε ότι έχει προσωπική συμμετοχή στο επίμαχο έργο.

29. Επιπλέον, τα επιχειρήματα περί του ότι ο εν λόγω νομικός εκπρόσωπος έχει δικαίωμα παράστασης κατά το γερμανικό δίκαιο συνιστούν, κατά τον REA, μη κρίσιμα πραγματικά στοιχεία τα οποία προβάλλονται το πρώτον κατ' αναίρεση.

30. Τέλος, ο REA θεωρεί ότι το Πανεπιστήμιο της Βρέμης δεν είναι δυνατόν να επικαλεστεί δικαιολογημένη εμπιστοσύνη, διότι δεν απέδειξε ότι συντρέχουν οι εξαιρετικές περιστάσεις υπό τις οποίες παρέχεται τέτοια προστασία.

31. Με τον δεύτερο λόγο αναιρέσεως, ο οποίος προβάλλεται επικουρικώς, το Πανεπιστήμιο της Βρέμης υποστηρίζει ότι το Γενικό Δικαστήριο προσέβαλε το δικαίωμά του ακροάσεως όπως κατοχυρώνεται στο άρθρο 47 του Χάρτη και στο άρθρο 6, παράγραφος 1, της ΕΣΔΑ, επειδή δεν ενημέρωσε το αναιρεσείον ότι το φερόμενο ελάττωμα της νομικής του εκπροσώπησης επρόκειτο να επισύρει ως συνέπεια το απαράδεκτο της προσφυγής του, ούτε παρείχε στο αναιρεσείον τη δυνατότητα να διορίσει άλλον νομικό εκπρόσωπο. Το αναιρεσείον ισχυρίζεται ότι το Γενικό Δικαστήριο όφειλε να εξετάσει το ζήτημα αυτό όχι μόνον υπό το πρίσμα του Κανονισμού Διαδικασίας του, αλλά και λαμβάνοντας προσηκόντως υπόψη το θεμελιώδες δικαίωμα ακροάσεως. Στο πλαίσιο αυτό, το αναιρεσείον επικαλείται τις προτάσεις του γενικού εισαγγελέα M. Bobek στις συνεκδικασθείσες υποθέσεις Uniwersytet Wrocławski και Πολωνία κατά REA [8].

32. Το Πανεπιστήμιο της Βρέμης προσθέτει ότι η απόρριψη της προσφυγής του ως απαράδεκτης λόγω έλλειψης προσήκουσας δικαστικής εκπροσώπησης παραβιάζει την αρχή της αναλογικότητας, δεδομένου ότι ο σκοπός της ορθής απονομής της δικαιοσύνης ήταν δυνατόν να επιτευχθεί με λιγότερο επαχθή μέσα. Το Πανεπιστήμιο της Βρέμης υπογραμμίζει τις δυσμενείς συνέπειες της αποφάσεως αυτής τόσο για το αναιρεσείον όσο και για τον νομικό εκπρόσωπό του. Αναφέρει ότι καταδικάστηκε στα δικαστικά έξοδα του REA, ύψους 12 000 ευρώ, ενώ ο νομικός του εκπρόσωπος αντιμετωπίζει το ενδεχόμενο άσκησης αναγωγής εκ μέρους του πανεπιστημίου.

[8] Προτάσεις του γενικού εισαγγελέα M. Bobek στις συνεκδικασθείσες υποθέσεις Uniwersytet Wrocławski και Πολωνία κατά REA (C-515/17 P και C-561/17 P, EU:C:2019:774) (στο εξής: προτάσεις στην υπόθεση Uniwersytet Wrocławski).

33. Τέλος, το αναιρεσείον υποστηρίζει ότι, αν κριθεί ότι δεν δικαιούται να επικαλεστεί δικαιολογημένη εμπιστοσύνη στηριζόμενο στο γράμμα του άρθρου 19, έβδομο εδάφιο, του Οργανισμού, και πάλι θα έπρεπε –κατ' εφαρμογήν των αρχών του κράτους δικαίου– να προειδοποιηθεί ότι η διάταξη πρόκειται να ερμηνευθεί αντίθετα προς το γράμμα της και να του δοθεί η δυνατότητα να συνεχίσει τη δίκη με δικηγόρο που να πληροί την απαίτηση ανεξαρτησίας.

34. Προς αντίκρουση των ανωτέρω, ο REA αμφισβητεί την προβαλλόμενη παράβαση του άρθρου 47 του Χάρτη και του άρθρου 6, παράγραφος 1, της ΕΣΔΑ. Επισημαίνει ότι το Γενικό Δικαστήριο έκρινε ότι δεν ήταν αναγκαίο να προειδοποιήσει το αναιρεσείον διότι το συγκεκριμένο ελάττωμα της νομικής του εκπροσώπησης δεν μπορούσε να θεραπευθεί. Επομένως, κατά τον REA, δεν τίθεται ζήτημα προσβολής του δικαιώματος πραγματικής προσφυγής.

35. Ο REA υποστηρίζει περαιτέρω ότι δεν καταδείχθηκε από το Πανεπιστήμιο της Βρέμης ότι ο επίμαχος περιορισμός δεν επιδιώκει θεμιτό σκοπό, ότι είναι δυσανάλογος ή ότι θίγει την ίδια την ουσία του δικαιώματος πραγματικής προσφυγής.

V. Εκτίμηση

36. Όσον αφορά τα αιτήματα του Πανεπιστημίου της Βρέμης όπως συνοψίζονται στο σημείο 19 των παρουσών προτάσεων, σημειώνω ότι, κατά το άρθρο 61, πρώτο εδάφιο, του Οργανισμού, το Δικαστήριο, όταν αποφαίνεται επί αιτήσεως αναιρέσεως, μπορεί να αναιρέσει την απόφαση του Γενικού Δικαστηρίου εάν η αναίρεση κριθεί βάσιμη, και είτε να αναπέμψει τη διαφορά στο Γενικό Δικαστήριο, είτε, εφόσον η διαφορά είναι ώριμη προς εκδίκαση, να αποφανθεί το ίδιο οριστικά επ' αυτής. Όπως ορθώς παρατηρεί ο REA, το Δικαστήριο δεν έχει την εξουσία να εκδώσει αναγνωριστική απόφαση όπως αυτή που ζητεί το αναιρεσείον επί του ζητήματος της νομικής του εκπροσώπησης. Όσον αφορά δε το αίτημα του αναιρεσείοντος προς το Δικαστήριο να συνδράμει τους διαδίκους για την επίτευξη συμβιβαστικής επίλυσης της διαφοράς, και υπό την επιφύλαξη της κρίσης του Δικαστηρίου σχετικά με το αν μπορεί να αποφανθεί επί του συγκεκριμένου αιτήματος[9], επισημαίνω ότι, εν πάση περιπτώσει, ο REA δεν δέχεται ότι χωρεί συμβιβαστική επίλυση της διαφοράς. Κατά συνέπεια, η ανάλυση που ακολουθεί θα επικεντρωθεί στο αίτημα το οποίο αφορά την αναίρεση της αναιρεσιβαλλομένης διατάξεως.

37. Υπενθυμίζεται ότι, με τον πρώτο λόγο αναιρέσεως, το Πανεπιστήμιο της Βρέμης ισχυρίζεται, κατ' ουσίαν, ότι το Γενικό Δικαστήριο προέβη σε εσφαλμένη ερμηνεία του άρθρου 19 του Οργανισμού. Με τον δεύτερο λόγο αναιρέσεως, το αναιρεσείον προβάλλει προσβολή του δικαιώματος πρόσβασης σε δικαστήριο, το οποίο κατοχυρώνεται στο άρθρο 47 του Χάρτη.

38. Για τους λόγους που θα εκθέσω στις παρούσες προτάσεις, εκτιμώ ότι ο πρώτος λόγος αναιρέσεως είναι εν μέρει βάσιμος. Ειδικότερα, στην αναιρεσιβαλλόμενη διάταξη το Γενικό Δικαστήριο υπέπεσε, κατά τη γνώμη μου, σε πλάνη περί το δίκαιο ερμηνεύοντας εσφαλμένως την απαίτηση ανεξαρτησίας την οποία πρέπει να πληρούν οι νομικοί εκπρόσωποι που παρίστανται ενώπιον των δικαιοδοτικών οργάνων της Ευρωπαϊκής Ένωσης (υπό Α). Εφόσον το Δικαστήριο δεν κάνει δεκτή την πρότασή μου επί του ζητήματος αυτού και προχωρήσει στην εξέταση του δεύτερου λόγου αναιρέσεως, είμαι της γνώμης ότι ο λόγος αυτός είναι επίσης βάσιμος. Η αυτοδίκαιη απόρριψη της προσφυγής ως απαράδεκτης, συνεπεία της διαπίστωσης ότι

[9] Βλ., κατ' αναλογίαν, απόφαση της 11ης Ιουλίου 2019, Επιτροπή κατά Ιταλίας (Ίδιοι πόροι – Ανάκτηση τελωνειακού χρέους) (C-304/18, μη δημοσιευθείσα, EU:C:2019:601, σκέψη 75).

η νομική εκπροσώπηση του αναιρεσείοντος δεν πληρούσε τις προϋποθέσεις του άρθρου 19 του Οργανισμού, συνιστά δυσανάλογο περιορισμό του δικαιώματος πρόσβασης στα δικαιοδοτικά αυτά όργανα (υπό Β).

Α. Επί του πρώτου λόγου αναιρέσεως: η προβαλλόμενη εσφαλμένη ερμηνεία του άρθρου 19 του Οργανισμού

39. Στο πλαίσιο της εξέτασης του πρώτου λόγου αναιρέσεως, θα ξεκινήσω από το επιχείρημα του αναιρεσείοντος ότι κατ' ουσίαν θα πρέπει να θεωρηθεί προνομιούχος διάδικος κατά την έννοια του άρθρου 19, πρώτο εδάφιο, του Οργανισμού (υπό 1). Στη συνέχεια, θα στραφώ στο βασικό ζήτημα που εγείρεται με τον πρώτο λόγο αναιρέσεως, δηλαδή το κατά πόσον ο νομικός εκπρόσωπος του αναιρεσείοντος υπέχει το καθήκον ανεξαρτησίας, καταλήγοντας στο συμπέρασμα ότι, μολονότι το καθήκον αυτό όντως ισχύει στην περίπτωσή του, εντούτοις το Γενικό Δικαστήριο την ερμήνευσε εσφαλμένως (υπό 2). Για λόγους πληρότητας, θα εξετάσω και το τρίτο σκέλος του πρώτου λόγου αναιρέσεως, με το οποίο το αναιρεσείον ζητεί από το Δικαστήριο, εφόσον κριθεί ότι ο εν λόγω καθηγητής πανεπιστημίου υπόκειται πράγματι στην απαίτηση ανεξαρτησίας (και ότι δεν την πληροί), να του επιτραπεί, παρά ταύτα, κατ' εξαίρεση να εκπροσωπήσει το αναιρεσείον στην υπό κρίση υπόθεση (υπό 3).

1. Μπορεί το Πανεπιστήμιο της Βρέμης να θεωρηθεί προνομιούχος διάδικος;

40. Το Πανεπιστήμιο της Βρέμης ισχυρίζεται ότι ένα δημόσιο πανεπιστήμιο είναι φορέας δημόσιας εξουσίας κράτους μέλους, το οποίο είναι προνομιούχος διάδικος. Με το επιχείρημα αυτό, το αναιρεσείον υποστηρίζει κατ' ουσίαν ότι πρέπει και το ίδιο να εξομοιωθεί με προνομιούχο προσφεύγοντα κατά την έννοια του άρθρου 19, πρώτο εδάφιο, του Οργανισμού.

41. Από την προαναφερθείσα διάταξη συνάγεται ότι οι προνομιούχοι διάδικοι επιτρέπεται να αντιπροσωπεύονται από εκπρόσωπο που είναι υπάλληλός τους. Έτσι, αν το αναιρεσείον θεωρηθεί προνομιούχος διάδικος, η υποχρέωση εκπροσώπησης από «ανεξάρτητο δικηγόρο», όπως απορρέει από το άρθρο 19, τρίτο εδάφιο, του Οργανισμού (ή από καθηγητή πανεπιστημίου όπως προβλέπεται στο έβδομο εδάφιο του ίδιου άρθρου) δεν θα ισχύει στην περίπτωσή του.

42. Παρά ταύτα, όπως επισημαίνει ο REA, ακόμη και αν αποδειχθεί ότι το Πανεπιστήμιο της Βρέμης υπάγεται στο ομόσπονδο κράτος της Βρέμης, δεν είναι δυνατόν να θεωρηθεί προνομιούχος διάδικος διότι, κατά την πάγια νομολογία του Δικαστηρίου, οι περιφερειακές αρχές δεν θεωρούνται προνομιούχοι διάδικοι[10] και, επομένως, η υποχρέωση εκπροσώπησης από δικηγόρο ισχύει και γι' αυτές[11].

43. Κατά συνέπεια, εκτιμώ ότι το πρώτο σκέλος του πρώτου λόγου αναιρέσεως είναι προδήλως αβάσιμο.

[10] Βλ. απόφαση της 3ης Δεκεμβρίου 2020, Région de Bruxelles-Capitale κατά Επιτροπής (C-352/19 P, EU:C:2020:978, σκέψη 18 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).

[11] Βλ. διάταξη του Δικαστηρίου της 20ης Φεβρουαρίου 2008, Comunidad Autónoma de Valencia – Generalidad Valenciana κατά Επιτροπής (C-363/06 P, μη δημοσιευθείσα, EU:C:2008:99), και διάταξη του Γενικού Δικαστηρίου της 14ης Νοεμβρίου 2016, Δήμος Αθηναίων κατά Επιτροπής (T-360/16, μη δημοσιευθείσα, EU:T:2016:694).

2. Η εφαρμογή και το περιεχόμενο της απαίτησης ανεξαρτησίας

44. Κατά την εξέταση του δεύτερου και βασικού σκέλους του πρώτου λόγου αναιρέσεως, θα υπενθυμίσω τα όσα έκρινε το Δικαστήριο στην απόφαση Uniwersytet Wrocławski, όσον αφορά την περίπτωση κατά την οποία η εκπροσώπηση μη προνομιούχου διαδίκου από *δικηγόρο* μπορεί να θεωρηθεί ότι δεν πληροί την απαίτηση ανεξαρτησίας που απορρέει από το άρθρο 19, *τρίτο* εδάφιο του Οργανισμού (υπό α′). Στον βαθμό που η απαίτηση ανεξαρτησίας αποσκοπεί στη διασφάλιση της ορθής απονομής της δικαιοσύνης και, πρωτίστως, των συμφερόντων του εκπροσωπούμενου διαδίκου, θα καταλήξω στο συμπέρασμα ότι πρέπει να πληρούται –όπως έκρινε το Γενικό Δικαστήριο στην αναιρεσιβαλλόμενη διάταξη– και στην περίπτωση εκπροσώπησης μη προνομιούχου διαδίκου από *καθηγητή πανεπιστημίου*, στην οποία αναφέρεται το *έβδομο* εδάφιο της ίδιας διατάξεως (υπό β′). Κατόπιν, θα εξηγήσω γιατί το δικαίωμα του διαδίκου να επιλέγει τον νομικό του εκπρόσωπο θα πρέπει να περιορίζεται, όπως έχει αποφανθεί το Δικαστήριο, μόνον στις περιπτώσεις εκείνες στις οποίες η νομική εκπροσώπηση από συγκεκριμένο εκπρόσωπο *θίγει προδήλως* τα συμφέροντα του εκπροσωπούμενου διαδίκου (υπό γ′). Θα ολοκληρώσω την ανάλυσή μου καταλήγοντας ότι το Γενικό Δικαστήριο έσφαλε κατά την εφαρμογή του ως άνω κριτηρίου στο πλαίσιο της αναιρεσιβαλλομένης διατάξεως (υπό δ′).

α) Η απόφαση Uniwersytet Wrocławski

45. Η απόφαση Uniwersytet Wrocławski αποτελεί συνέχεια της αρκετά εκτενούς νομολογίας επί της ερμηνείας του τρίτου και του τέταρτου εδαφίου του άρθρου 19 του Οργανισμού, από τα οποία προκύπτει η υποχρέωση των μη προνομιούχων προσφευγόντων να εκπροσωπούνται στις διαδικασίες ενώπιον των δικαιοδοτικών οργάνων της Ευρωπαϊκής Ένωσης από «δικηγόρο» [12].

46. Από την εν λόγω νομολογία συνάγεται ότι ο «δικηγόρος» πρέπει να πληροί δύο προϋποθέσεις. Πρώτον, κατά το άρθρο 19, τέταρτο εδάφιο, του Οργανισμού, ο δικηγόρος θα πρέπει να έχει «δικαίωμα παραστάσεως ενώπιον δικαστηρίου κράτους μέλους […]». Η πλήρωση της προϋποθέσεως αυτής ελέγχεται βάσει του οικείου εθνικού δικαίου. Δεύτερον, ο όρος «δικηγόρος» όπως χρησιμοποιείται στο άρθρο 19, τρίτο εδάφιο, του Οργανισμού πρέπει να γίνεται αντιληπτός ως αυτοτελής έννοια του δικαίου της Ένωσης, η οποία εμπεριέχει το καθήκον του δικηγόρου να είναι ανεξάρτητος, όπως ορθώς υπενθύμισε το Γενικό Δικαστήριο στην αναιρεσιβαλλόμενη διάταξη [13].

47. Αρχικώς, η απαίτηση ανεξαρτησίας εμφανίστηκε στη νομολογία των δικαιοδοτικών οργάνων της Ευρωπαϊκής Ένωσης προκειμένου να καθοριστεί η έκταση της προστασίας του απορρήτου της επικοινωνίας μεταξύ δικηγόρων και πελατών και, συνακόλουθα, να μπορεί να κριθεί ποια από τα έγγραφα που κατάσχονται από την Επιτροπή πρέπει να καλύπτονται από την προστασία του απορρήτου [14]. Στη συνέχεια, η έννοια αυτή μεταφέρθηκε στο πλαίσιο της ερμηνείας του

[12] Κατ' εφαρμογήν του άρθρου 97, παράγραφος 3, του Κανονισμού Διαδικασίας του Δικαστηρίου, η υποχρέωση αυτή δεν ισχύει στις διαδικασίες εκδόσεως προδικαστικής αποφάσεως.

[13] Αναιρεσιβαλλόμενη διάταξη (σκέψεις 18 και 19). Βλ., επίσης, απόφαση Uniwersytet Wrocławski (σκέψεις 55 έως 57 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).

[14] Αποφάσεις της 18ης Μαΐου 1982, AM&S Europe κατά Επιτροπής (155/79, EU:C:1982:157), και της 14ης Σεπτεμβρίου 2010, Akzo Nobel Chemicals και Akcros Chemical κατά Επιτροπής (C-550/07 P, EU:C:2010:512).

άρθρου 19 του Οργανισμού, ως κριτήριο εκτιμήσεως του παραδεκτού της νομικής εκπροσώπησης των μη προνομιούχων προσφευγόντων και του παραδεκτού της προσφυγής τους [15].

48. Με την απόφαση Uniwersytet Wrocławski, το Δικαστήριο διευκρίνισε το περιεχόμενο του ελέγχου τον οποίο θα πρέπει να ασκούν τα δικαιοδοτικά όργανα της Ευρωπαϊκής Ένωσης όταν κρίνουν κατά πόσον ο εκάστοτε νομικός εκπρόσωπος πληροί την απαίτηση ανεξαρτησίας.

49. Μολονότι, στο πλαίσιο αυτό, το Δικαστήριο υπενθύμισε την προηγούμενη νομολογία του κατά την οποία το καθήκον ανεξαρτησίας του δικηγόρου ουσιαστικά αποκλείει τη δυνατότητα των μη προνομιούχων προσφευγόντων να εκπροσωπούνται από δικηγόρους που συνδέονται μαζί τους με ορισμένα είδη σχέσης, εντούτοις προσέθεσε ότι η ανεξαρτησία του δικηγόρου δεν αναιρείται από την ύπαρξη «οποιουδήποτε συνδέσμου» μεταξύ του δικηγόρου και του εντολέα του, αλλά από την ύπαρξη, αποκλειστικώς και μόνον, συνδέσμων «που θίγουν προδήλως την ικανότητά του να φέρει εις πέρας το υπερασπιστικό του έργο υπηρετώντας κατά τον καλύτερο δυνατό τρόπο τα συμφέροντα του εντολέα του» [16].

50. Σε αυτό το σκεπτικό στηρίχθηκε το Δικαστήριο για να καταλήξει, με την απόφαση Uniwersytet Wrocławski, στο συμπέρασμα ότι, αντιθέτως προς ό,τι είχε κρίνει το Γενικό Δικαστήριο στην υπόθεση εκείνη [17], η ικανότητα του δικηγόρου να υπερασπιστεί τον εντολέα του δεν θιγόταν προδήλως λόγω του ότι το προσφεύγον πανεπιστήμιο εκπροσωπούνταν από δικηγόρο ο οποίος παρέδιδε επίσης μαθήματα στο ίδιο πανεπιστήμιο βάσει σύμβασης για την άσκηση διδακτικών καθηκόντων. Το Δικαστήριο τόνισε επ' αυτού ότι ο εν λόγω νομικός εκπρόσωπος δεν εκπροσωπούσε το Πανεπιστήμιο του Wrocław στο πλαίσιο σχέσης εξάρτησης [18].

β) Ισχύει η απαίτηση ανεξαρτησίας για τους καθηγητές πανεπιστημίου;

51. Για την εκτίμηση των επιχειρημάτων που προβάλλονται στο πλαίσιο του πρώτου λόγου αναιρέσεως απαιτείται να διερευνηθεί κατά πόσον *οι καθηγητές πανεπιστημίου* –το δικαίωμα παραστάσεως των οποίων διέπεται από το άρθρο 19, έβδομο εδάφιο, του Οργανισμού– υπόκεινται επίσης στην απαίτηση ανεξαρτησίας όπως αυτή έχει διαμορφωθεί από τη νομολογία που αφορά την έννοια του «*δικηγόρου*» κατά το τρίτο εδάφιο του ίδιου άρθρου.

52. Ενώ ο REA ισχυρίζεται ότι οι καθηγητές πανεπιστημίου που ενεργούν ως νομικοί εκπρόσωποι υπέχουν επίσης το καθήκον ανεξαρτησίας, το Πανεπιστήμιο της Βρέμης αντιτείνει ότι η ικανότητα των καθηγητών πανεπιστημίου να ασκούν καθήκοντα εκπροσώπου ενώπιον των δικαιοδοτικών οργάνων της Ευρωπαϊκής Ένωσης θα πρέπει να κρίνεται αποκλειστικώς με βάση το οικείο εθνικό δίκαιο. Διευκρινίζει δε κατ' ουσίαν ότι το καθεστώς το οποίο διέπει τους καθηγητές πανεπιστημίου κατά το γερμανικό δίκαιο καθιστά άνευ αντικειμένου την εφαρμογή του κριτηρίου της ανεξαρτησίας.

53. Προκειμένου να αξιολογηθεί το επιχείρημα αυτό, είναι σημαντικό να αποσαφηνιστεί το εννοιολογικό περιεχόμενο του καθήκοντος ανεξαρτησίας των δικηγόρων εν γένει, και ιδίως στο ειδικότερο πλαίσιο της άσκησης καθηκόντων νομικού εκπροσώπου ενώπιον των δικαιοδοτικών οργάνων της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

[15] Οι διαφορετικές τάσεις της συναφούς νομολογίας αναλύονται στις προτάσεις του γενικού εισαγγελέα στην υπόθεση Uniwersytet Wrocławski (σημεία 37 επ.).

[16] Απόφαση Uniwersytet Wrocławski (σκέψη 64).

[17] Διάταξη της 13ης Ιουνίου 2017, Uniwersytet Wrocławski κατά REA (T-137/16, μη δημοσιευθείσα, EU:T:2017:407).

[18] Απόφαση Uniwersytet Wrocławski (σκέψη 66).

54. Η «ανεξαρτησία» μνημονεύεται συχνά ως κεντρικό και χαρακτηριστικό γνώρισμα του δικηγορικού επαγγέλματος [19]. Μολονότι ενδέχεται το ακριβές περιεχόμενο της έννοιας αυτής να γίνεται αντιληπτό με διαφορετικούς τρόπους στις διάφορες έννομες τάξεις, ανάλογα ιδίως με την κρατούσα αντίληψη για τον ρόλο του δικηγόρου στο ευρύτερο πλαίσιο της απονομής της δικαιοσύνης, φαίνεται ότι η ανεξαρτησία θεωρείται θεμελιώδες χαρακτηριστικό γνώρισμα του αυτορρυθμιζόμενου αυτού επαγγέλματος, το οποίο επιβάλλει στον δικηγόρο να τηρεί, κατά την παροχή των συμβουλών του, συγκεκριμένα επαγγελματικά πρότυπα και να μην επηρεάζεται από εξωτερικές πιέσεις ή προκαταλήψεις που απορρέουν από το προσωπικό συμφέρον του ιδίου ή τρίτων [20]. Είναι κοινός τόπος ότι οι νομικές συμβουλές πρέπει να παρέχονται προς το συμφέρον του εντολέα [21]. Το καθήκον ανεξαρτησίας του δικηγόρου ενέχει παρά ταύτα την υποχρέωσή του να αρνείται να συμμορφωθεί προς συγκεκριμένες υποδείξεις εφόσον κάτι τέτοιο θα ήταν αντίθετο προς τους ισχύοντες νομοθετικούς ή δεοντολογικούς κανόνες.

55. Όταν οι καθηγητές πανεπιστημίου ενεργούν υπό την ακαδημαϊκή τους ιδιότητα οι ανωτέρω σκέψεις είναι άνευ αντικειμένου, απλούστατα επειδή το επάγγελμα του καθηγητή πανεπιστημίου είναι, για προφανείς λόγους, εντελώς διαφορετικό από εκείνο του δικηγόρου.

56. Κατόπιν τούτου, μπορεί να φαίνεται εύλογη η σκέψη ότι η νομολογία του Δικαστηρίου σχετικά με το καθήκον ανεξαρτησίας που υπέχουν οι δικηγόροι κατά την έννοια του άρθρου 19, τρίτο εδάφιο, του Οργανισμού δεν θα πρέπει να λαμβάνεται υπόψη στην περίπτωση των καθηγητών πανεπιστημίου.

57. Θεωρώ ωστόσο ότι αυτή η προσέγγιση του ζητήματος δεν είναι η ορθή, διότι ο καθηγητής πανεπιστημίου ο οποίος παρίσταται ενώπιον των δικαιοδοτικών οργάνων της Ευρωπαϊκής Ένωσης δεν ενεργεί υπό την ιδιότητα του διδάσκοντος, αλλά προκειμένου να εκπροσωπήσει τον εντολέα του κατά τον ίδιο τρόπο που θα τον εκπροσωπούσε ένας δικηγόρος.

58. Συνεπώς, εφόσον ο καθηγητής πανεπιστημίου παρίσταται ενώπιον των δικαιοδοτικών οργάνων της Ευρωπαϊκής Ένωσης με την ιδιότητα του νομικού εκπροσώπου, η θέση του εξομοιώνεται με εκείνη του δικηγόρου, στον βαθμό που αμφότεροι ασκούν τα ίδια καθήκοντα, τα οποία συνίστανται στην εκπροσώπηση μη προνομιούχων διαδίκων. Όπως υποστηρίζει ο REA, τούτο αντανακλάται και στο γράμμα του άρθρου 19, έβδομο εδάφιο, του Οργανισμού, κατά το οποίο οι καθηγητές απολαύουν των ίδιων δικαιωμάτων (και, ως εκ τούτου, εξυπακούεται ότι υπέχουν και τις ίδιες υποχρεώσεις) με τους «δικηγόρους» κατά την έννοια του άρθρου 19, τρίτο εδάφιο, του Οργανισμού.

59. Δέχομαι απολύτως ότι η δυνατότητα των καθηγητών πανεπιστημίου να αναλαμβάνουν ρόλο νομικού εκπροσώπου ενδέχεται να συνιστά ειδικότερη πτυχή του καθεστώτος τους κατά το οικείο εθνικό δίκαιο. Ίσως να μην αποτελεί συνήθη πρακτική, αλλά δεν αποκλείεται το εθνικό δίκαιο να προβλέπει για τους καθηγητές πανεπιστημίου απλουστευμένη διαδικασία εγγραφής στον οικείο δικηγορικό σύλλογο [22], ή ακόμη και να τους παρέχει ευθέως το δικαίωμα να εκπροσωπούν

[19] Προτάσεις στην υπόθεση Uniwersytet Wrocławski (σημείο 35).

[20] «Καταστατικός χάρτης των θεμελιωδών αρχών του ευρωπαϊκού νομικού επαγγέλματος και κώδικας δεοντολογίας για τους Ευρωπαίους δικηγόρους», Συμβούλιο των Δικηγορικών Συλλόγων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, 2019, σ. 19, σημείο 2.1.

[21] Όπ.π., σ. 21, σημείο 2.7. Βλ. όμως απόφαση της 10ης Μαρτίου 2021, An Bord Pleanála (C-739/19, EU:C:2021:185, σκέψη 29 σε συνδυασμό με τη σκέψη 16), όπου υπογραμμίζεται η ειδικότερη υποχρέωση των δικηγόρων που παρίστανται ενώπιον των ιρλανδικών δικαστηρίων «να προβ[αίνουν] […] στις κύριες νομικές έρευνες που είναι αναγκαίες για την ομαλή διεξαγωγή της διαδικασίας», κάτι που μπορεί επίσης να περιλαμβάνει τον εντοπισμό στοιχείων που «δεν είναι ευνοϊκά για τη θέση την οποία υπερασπίζεται ο εν λόγω δικηγόρος».

[22] Αυτό φαίνεται να συμβαίνει στην περίπτωση του γαλλικού δικαίου, το οποίο εξετάστηκε, υπό άλλη οπτική γωνία, στην απόφαση της 17ης Δεκεμβρίου 2020, Onofrei (C-218/19, EU:C:2020:1034). Βλ. προτάσεις του γενικού εισαγγελέα M. Bobek στην υπόθεση Conseil de l'ordre des avocats au barreau de Paris και Bâtonnier de l'ordre des avocats au barreau de Paris (C-218/19, EU:C:2020:716, σημείο 4).

διαδίκους, όπως συμβαίνει κατά τα φαινόμενα στη Γερμανία. Εντούτοις, τέτοιες ιδιαιτερότητες του εθνικού δικαίου αναφορικά με τη δυνατότητα άσκησης καθηκόντων νομικού εκπροσώπου είναι άνευ σημασίας για την αξιολόγηση της απαίτησης ανεξαρτησίας που πρέπει να πληρούν οι νομικοί εκπρόσωποι που παρίστανται ενώπιον των δικαιοδοτικών οργάνων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, περιλαμβανομένων και των καθηγητών πανεπιστημίου στους οποίους το οικείο εθνικό δίκαιο τους επιτρέπει να ασκούν συναφή καθήκοντα. Και τούτο διότι, όπως προαναφέρθηκε, η απαίτηση ανεξαρτησίας συναρτάται ακριβώς με την άσκηση καθηκόντων εκπροσώπου ενώπιον των δικαιοδοτικών οργάνων της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

60. Όπως θα εξηγήσω λεπτομερέστερα στη συνέχεια, προκειμένου να ελέγξουν αν ο εκάστοτε νομικός εκπρόσωπος πληροί την απαίτηση ανεξαρτησίας, τα δικαιοδοτικά όργανα της Ευρωπαϊκής Ένωσης ασκούν επικουρικό και έκτακτο έλεγχο, ο οποίος αποσκοπεί στη διασφάλιση της ορθής απονομής της δικαιοσύνης και, ιδίως, του σεβασμού των δικαιωμάτων που αντλούν οι προσφεύγοντες από το άρθρο 47 του Χάρτη. Εφόσον δε ο έλεγχος αυτός εστιάζει ακριβώς στα δικαιώματα που αναγνωρίζονται στους εκπροσωπούμενους διαδίκους στο πλαίσιο διαδικασιών ενώπιον των δικαιοδοτικών οργάνων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, δεν βλέπω κανέναν λόγο για τον οποίον δεν θα έπρεπε να ασκείται, καταρχήν, και για τους καθηγητές πανεπιστημίου που ενεργούν ως νομικοί εκπρόσωποι.

61. Παραμένει ωστόσο το κρίσιμο ερώτημα ποιο θα πρέπει να είναι το ακριβές περιεχόμενο του ελέγχου. Αυτό είναι το ζήτημα που θα εξετάσω στη συνέχεια.

γ) Το κριτήριο του κατά πόσον θίγεται προδήλως η ικανότητα εκπροσώπησης

62. Όπως προεκτέθηκε στο σημείο 48 των παρουσών προτάσεων, στην απόφαση Uniwersytet Wrocławski το Δικαστήριο διευκρίνισε ότι το καθήκον ανεξαρτησίας θα πρέπει να νοείται ως απουσία συνδέσμων «που θίγουν προδήλως την ικανότητ[α] του [νομικού εκπροσώπου] να φέρει εις πέρας το υπερασπιστικό του έργο υπηρετώντας κατά τον καλύτερο δυνατό τρόπο τα συμφέροντα του εντολέα του» [23].

63. Η επιλογή συγκεκριμένου νομικού εκπροσώπου μπορεί να βλάψει τον διάδικο με διάφορους τρόπους. Από το σκεπτικό της αποφάσεως Uniwersytet Wrocławski προκύπτει ότι η βλάβη που θα πρέπει να λαμβάνεται υπόψη για την εκτίμηση του απαίτησης ανεξαρτησίας –όπως αυτή έχει διαμορφωθεί στο πλαίσιο της ερμηνείας του άρθρου 19, τρίτο εδάφιο, του Οργανισμού– δεν είναι κάθε βλάβη την οποία ενδέχεται να υποστεί ο διάδικος συνεπεία της εκ μέρους του (ενδεχομένως εσφαλμένης) επιλογής δικηγόρου, αλλά η προφανής βλάβη που προκαλείται, ή που ενδέχεται να προκληθεί, λόγω της ύπαρξης ορισμένων δεσμών μεταξύ νομικού εκπροσώπου και εκπροσωπούμενου διαδίκου.

64. Ειδικότερα, το Δικαστήριο επιβεβαίωσε ότι η απαίτηση ανεξαρτησίας δεν είναι δυνατόν να πληρούται από έμμισθους (in-house) δικηγόρους [24] διότι, όπως καθίσταται σαφές από τη συναφή νομολογία, η επαγγελματική τους γνώμη είναι δυνατόν «να επηρεαστεί, έστω εν μέρει, από το επαγγελματικό τους περιβάλλον» [25]. Επομένως, η περίπτωση αυτή αφορά μία από τις πτυχές της ανεξαρτησίας του νομικού εκπροσώπου για την οποία έγινε λόγος στο σημείο 54 των παρουσών προτάσεων, και ειδικότερα το καθήκον του νομικού εκπροσώπου να αρνείται να συμμορφωθεί

[23] Απόφαση Uniwersytet Wrocławski (σκέψη 64).

[24] Απόφαση Uniwersytet Wrocławski (σκέψη 63).

[25] Απόφαση της 6ης Σεπτεμβρίου 2012, Prezes Urzędu Komunikacji Elektronicznej κατά Επιτροπής (C-422/11 P και C-423/11 P, EU:C:2012:553, σκέψη 25) (στο εξής: απόφαση Prezes Urzędu Komunikacji Elektronicznej).

προς συγκεκριμένες υποδείξεις εφόσον κάτι τέτοιο θα ήταν αντίθετο προς τους ισχύοντες νομοθετικούς ή δεοντολογικούς κανόνες. Η ύπαρξη παράλληλων δεσμεύσεων του νομικού εκπροσώπου, όπως εκείνων που απορρέουν από σχέση έμμισθης εντολής, ενδέχεται πράγματι να παρακωλύσει την προσήκουσα εκπλήρωση του ως άνω καθήκοντός του, επηρεάζοντας έτσι την ποιότητα των νομικών του συμβουλών.

65. Εντούτοις, υπάρχουν και άλλες περιπτώσεις στις οποίες ενδέχεται να μην πληρούται η απαίτηση ανεξαρτησίας. Ενδεικτική είναι η περίπτωση όπου το ίδιο το αντικείμενο της ένδικης διαφοράς δημιουργεί, μεταξύ νομικού εκπροσώπου και εκπροσωπούμενου διαδίκου, σύνδεσμο τέτοιου είδους ώστε να καθίσταται ουσιαστικά φενάκη η υπεράσπιση των δικαιωμάτων του τελευταίου, διότι ο νομικός εκπρόσωπος επιδιώκει συμφέροντα διαφορετικά από εκείνα του εντολέα του.

66. Κατά την άποψή μου, αυτές οι σκέψεις οδήγησαν το Δικαστήριο να απορρίψει, στην υπόθεση Trasta Komercbanka [26], την υπερβολικά επιεική προσέγγιση του Γενικού Δικαστηρίου [27], το οποίο είχε κρίνει ότι η ανάκληση πληρεξουσιότητας παρήγαγε κανονικά τις προβλεπόμενες από το εθνικό δίκαιο έννομες συνέπειες, παρότι είχε γίνει από τον εκκαθαριστή της προσφεύγουσας τράπεζας ο οποίος ενεργούσε ευρισκόμενος σε κατάσταση σύγκρουσης συμφερόντων. Το Δικαστήριο υπογράμμισε ότι ο εκκαθαριστής είχε διοριστεί μετά από πρόταση εθνικής αρχής η οποία είχε συμμετάσχει στη διαδικασία που κατέληξε στην ανάκληση της άδειας λειτουργίας της τράπεζας και, συνακόλουθα, στην εκκαθάρισή της. Εκτιμώντας την υφιστάμενη σχέση μεταξύ του εκκαθαριστή και της εθνικής αρχής που είχε προτείνει τον διορισμό του, το Δικαστήριο κατέληξε ότι υπήρχε ο κίνδυνος να μην αμφισβητήσει ο εκκαθαριστής, ενώπιον των δικαιοδοτικών οργάνων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, τη νομιμότητα της πράξεως που είχε ως αποτέλεσμα να τεθεί ο εκπροσωπούμενος διάδικος υπό εκκαθάριση, δεδομένου ότι ενδεχόμενη ακύρωση της πράξεως αυτής θα μπορούσε να επιφέρει την απαλλαγή του εκκαθαριστή από τα καθήκοντά του [28].

67. Ομοίως, όταν το Δικαστήριο έκανε λόγο, στην απόφαση Uniwersytet Wrocławski, για δεσμούς που θίγουν προδήλως την ικανότητα νομικής εκπροσώπησης, εννοούσε προφανείς καταστάσεις στις οποίες δεν χωρεί αμφιβολία ότι ο νομικός εκπρόσωπος ενεργεί όχι προς το συμφέρον του εντολέα του αλλά *ενάντια* σε αυτό, ή, εν πάση περιπτώσει, καταστάσεις στις οποίες εξυπηρετεί αλλότρια συμφέροντα. Τούτο μπορεί να συμβαίνει όταν ο δικηγόρος, λόγω των σχέσεων που διατηρεί με τον εντολέα του, είναι σε θέση να επιτύχει τον δικό του πλουτισμό εις βάρος του εντολέα του ή να τον ζημιώσει με άλλο τρόπο ή να κάνει χρήση πληροφοριών που αφορούν τον εντολέα του προς όφελος τρίτων. Ωστόσο, εξαιρουμένων προφανών περιπτώσεων όπως οι ανωτέρω, ισχύει καταρχήν η παραδοχή ότι η επιλογή δικηγόρου είναι, και πρέπει να είναι, πρωτίστως ζήτημα συμβατικής ελευθερίας και εμπιστοσύνης.

68. Για παράδειγμα, και προκειμένου να καταδειχθούν οι διακρίσεις που πρέπει να γίνονται συναφώς, είναι πιθανό, σε μια διαφορά του κληρονομικού δικαίου, να μην επιτραπεί η εκπροσώπηση διαδίκου από στενό συγγενή-δικηγόρο λόγω σύγκρουσης συμφερόντων, εάν τόσο ο δικηγόρος όσο και ο εντολέας του είναι πιθανοί κληρονόμοι. Σε αντιδιαστολή, η ίδια σχέση μπορεί να μην προβληματίζει στο πλαίσιο διαφοράς με γείτονα, όταν το αντικείμενό της είναι ο καθορισμός των ορίων μεταξύ όμορου ακινήτου και ακινήτου το οποίο ανήκει στην οικογένεια. Σε μια παραλλαγή του ίδιου παραδείγματος, ένας δικηγόρος ο οποίος διατηρεί στενή φιλική σχέση με τον εντολέα του μπορεί να αποτελεί συνετή επιλογή νομικού εκπροσώπου για τις

[26] Απόφαση της 5ης Νοεμβρίου 2019, ΕΚΤ κ.λπ. κατά Trasta Komercbanka κ.λπ. (C-663/17 P, C-665/17 P και C-669/17 P, EU:C:2019:923).

[27] Διάταξη της 12ης Σεπτεμβρίου 2017, Fursin κ.λπ. κατά ΕΚΤ (T-247/16, μη δημοσιευθείσα, EU:T:2017:623).

[28] Απόφαση της 5ης Νοεμβρίου 2019, ΕΚΤ κ.λπ. κατά Trasta Komercbanka κ.λπ. (C-663/17 P, C-665/17 P και C-669/17 P, EU:C:2019:923, σκέψεις 60 έως 62).

ανάγκες της ως άνω διαφοράς του κληρονομικού δικαίου, θα ανακύψει όμως ζήτημα σύγκρουσης συμφερόντων αν ο ίδιος στενός φίλος τυγχάνει επίσης ιδιοκτήτης του όμορου ακινήτου. Τέλος, ένας δικηγόρος με μειοψηφική συμμετοχή σε εταιρία δύσκολα θα γινόταν δεκτός ως νομικός εκπρόσωπος της εταιρίας αυτής στο πλαίσιο αντιδικίας με τους μειοψηφούντες μετόχους η οποία θα είχε ως αντικείμενο την υποχρεωτική εξαγορά των μετοχών των τελευταίων, ενώ η εκπροσώπηση της εταιρίας από τον ίδιο δικηγόρο μάλλον δεν θα δημιουργούσε πρόβλημα σε περίπτωση που η δίκη αφορούσε αστική ευθύνη της εταιρίας έναντι τρίτου λόγω διάθεσης ελαττωματικών προϊόντων.

69. Μολονότι ενδέχεται οι καταστάσεις αυτές να αξιολογούνται κατά τρόπο διαφορετικό από τη μία εθνική έννομη τάξη στην άλλη, εκείνο που θα έχει πάντοτε σημασία είναι, αφενός μεν, να προσδιοριστεί το είδος του συνδέσμου μεταξύ νομικού εκπροσώπου και εκπροσωπούμενου διαδίκου, αφετέρου δε, να κριθεί, λαμβανομένου υπόψη και του αντικειμένου της εκάστοτε διαφοράς, αν λόγω της ύπαρξης του συγκεκριμένου συνδέσμου μπορεί να συναχθεί ότι ο νομικός εκπρόσωπος δεν θα ενεργήσει, ή δεν θα ενεργήσει κατ' ανάγκην, προς το συμφέρον του εκπροσωπούμενου διαδίκου.

δ) Η εφαρμογή του κριτηρίου στην υπό κρίση υπόθεση

70. Στην υπό κρίση υπόθεση, το Γενικό Δικαστήριο βασίστηκε σε δύο στοιχεία για να αποφανθεί ότι ο νομικός εκπρόσωπος του αναιρεσείοντος δεν πληρούσε την απαίτηση ανεξαρτησίας. Τα δύο αυτά στοιχεία σχετίζονται με τις δύο διαφορετικές πτυχές του καθήκοντος ανεξαρτησίας για τις οποίες έγινε λόγος στα σημεία 64 και 65 των παρουσών προτάσεων, αντίστοιχα. Πρώτον, το Γενικό Δικαστήριο διαπίστωσε, στη σκέψη 25 της αναιρεσιβαλλομένης διατάξεως, ότι ο νομικός εκπρόσωπος απασχολούνταν στο Πανεπιστήμιο της Βρέμης με σχέση εργασίας δημοσίου δικαίου (υπό 1). Δεύτερον, στην ίδια σκέψη, το Γενικό Δικαστήριο διαπίστωσε, κατ' ουσίαν, ότι ο νομικός εκπρόσωπος είχε προσωπική συμμετοχή στην επίδικη υπόθεση (υπό 2).

1) Η ιδιότητα του νομικού εκπροσώπου ως καθηγητή του Πανεπιστημίου της Βρέμης

71. Όπως προαναφέρθηκε, το Γενικό Δικαστήριο διαπίστωσε ότι ο νομικός εκπρόσωπος του αναιρεσείοντος «απασχολούνταν» σε αυτό «με σχέση εργασίας δημοσίου δικαίου» [29]. Καθώς η διαπίστωση αυτή έπεται αμέσως της παραπομπής που έχει γίνει, με την προηγούμενη σκέψη, στην απόφαση Prezes Urzędu Komunikacji Elektronicznej και εφόσον δεν δίνεται άλλη αιτιολογία, προκύπτει μάλλον ότι το Γενικό Δικαστήριο έκρινε ότι η περίπτωση του εν λόγω καθηγητή εμπίπτει στην ίδια κατηγορία με εκείνη των έμμισθων δικηγόρων, για τους οποίους το Δικαστήριο έχει πράγματι κρίνει ότι αποκλείεται να είναι ανεξάρτητοι λόγω του κινδύνου να επηρεάζεται η επαγγελματική τους γνώμη «έστω εν μέρει, από το επαγγελματικό τους περιβάλλον» [30], όπως υπενθυμίστηκε ήδη.

72. Ανεξαρτήτως των διαφορών που μπορεί να υπάρχουν μεταξύ του νομικού εκπροσώπου του αναιρεσείοντος –που, ως καθηγητής πανεπιστημίου, απασχολείται με σχέση εργασίας δημοσίου δικαίου–, αφενός, και ενός έμμισθου δικηγόρου, αφετέρου, όσον αφορά το καθεστώς απασχόλησής τους, εκτιμώ ότι το Γενικό Δικαστήριο δεν έλαβε υπόψη του στην αναιρεσιβαλλόμενη διάταξη το γεγονός ότι, όπως υποστήριξε ενώπιόν του το Πανεπιστήμιο της Βρέμης, τα καθήκοντα της νομικής εκπροσώπησης δεν συγκαταλέγονταν σε εκείνα της

[29] Αναιρεσιβαλλόμενη διάταξη (σκέψη 25).

[30] Απόφαση Prezes Urzędu Komunikacji Elektronicznej (σκέψη 25).

διδασκαλίας και της έρευνας, τα οποία ασκούσε ο νομικός εκπρόσωπος του αναιρεσείοντος υπό την ιδιότητά του ως καθηγητή πανεπιστημίου. Επομένως, όπως ισχυρίστηκε το Πανεπιστήμιο της Βρέμης, η νομική του εκπροσώπηση δεν συνδεόταν με την ακαδημαϊκή ιδιότητα του νομικού εκπροσώπου και ασκούνταν εκτός οποιουδήποτε πλαισίου σχέσης εξάρτησης.

73. Συνάγω συνεπώς το συμπέρασμα ότι ο εν λόγω καθηγητής πανεπιστημίου, αποδεχόμενος να αναλάβει το καθήκον της νομικής εκπροσώπησης του αναιρεσείοντος, δεν ενήργησε προς εκπλήρωση υποχρέωσης που είχε έναντι του Πανεπιστημίου της Βρέμης ως μέλος του διδακτικού του προσωπικού, αλλά κατόπιν προσωπικής του αποφάσεως να αναλάβει το καθήκον αυτό της εκπροσώπησης, πέραν και έξω από το πλαίσιο των ακαδημαϊκών καθηκόντων του. Από την άποψη αυτή λοιπόν, η περίπτωσή του διαφέρει ουσιωδώς από την περίπτωση του έμμισθου δικηγόρου που εκπροσωπεί τον εργοδότη του, δεδομένου ότι, στην τελευταία αυτή περίπτωση, η νομική εκπροσώπηση αποτελεί μέρος των συνήθων καθηκόντων του δικηγόρου και οι αποφάσεις αναφορικά με αυτήν μπορεί να επαφίενται στον εργοδότη.

74. Για τον λόγο αυτόν, θεωρώ ότι η υπό κρίση υπόθεση είναι συγκρίσιμη με την υπόθεση επί της οποίας εκδόθηκε η απόφαση Uniwersytet Wrocławski. Η υπόθεση εκείνη αφορούσε επίσης νομικό εκπρόσωπο ο οποίος εκπροσωπούσε, σε δίκη ενώπιον των δικαιοδοτικών οργάνων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, το πανεπιστήμιο στο οποίο ασκούσε διδακτικό έργο. Είναι γεγονός ότι ο καθηγητής δεν ανήκε στο μόνιμο διδακτικό προσωπικό, αλλά απασχολούνταν στο πανεπιστήμιο με σύμβαση εντεταλμένου διδασκαλίας. Ωστόσο, προς αιτιολόγηση της κρίσης του ότι δεν συνέτρεχε περίπτωση παράβασης του καθήκοντος ανεξαρτησίας, το Δικαστήριο στηρίχθηκε στο γεγονός ότι ο καθηγητής «δεν υπερασπιζόταν τα συμφέροντα του Πανεπιστημίου του Wrocław στο πλαίσιο σχέσης εξάρτησης με το πανεπιστήμιο αυτό» [31].

75. Πράγματι, όπως προεκτέθηκε στο σημείο 64 των παρουσών προτάσεων, το κρίσιμο ερώτημα εν προκειμένω είναι αν η άσκηση της νομικής εκπροσώπησης θα μπορούσε να παρακωλυθεί επειδή ο νομικός εκπρόσωπος υπέχει δεσμευτικές υποχρεώσεις έναντι του εκπροσωπούμενου διαδίκου λόγω της ύπαρξης συγκεκριμένων συνδέσμων μεταξύ τους, όπως εκείνων που βασίζονται σε σύμβαση απασχόλησης. Στον βαθμό που το καθήκον ανεξαρτησίας εμπεριέχει την υποχρέωση άρνησης συμμόρφωσης προς συγκεκριμένες υποδείξεις εφόσον αυτές αντιβαίνουν σε δεοντολογικές υποχρεώσεις, ενδέχεται η αποτελεσματική εκπλήρωση του καθήκοντος αυτού να παρεμποδίζεται εξαιτίας της δέσμευσης να ασκηθεί η νομική εκπροσώπηση κατά συγκεκριμένο τρόπο ή με συγκεκριμένο περιεχόμενο, όπως θα απαιτεί, για παράδειγμα, ο εργοδότης.

76. Από τα επιχειρήματα που προέβαλε το Πανεπιστήμιο της Βρέμης τόσο στη δίκη ενώπιον του Γενικού Δικαστηρίου όσο και με την υπό κρίση αίτηση αναιρέσεως προκύπτει ότι ο εν λόγω καθηγητής δεν ενεργούσε ως έμμισθος δικηγόρος του πανεπιστημίου, ήτοι ως μέλος του νομικού του τμήματος, αλλά ως πρόσωπο το οποίο είχε εκ της ιδιότητάς του το δικαίωμα εκπροσώπησης διαδίκων ενώπιον δικαστηρίων και αποφάσισε να αναλάβει το καθήκον αυτό ανεξαρτήτως της θέσης του ως καθηγητή πανεπιστημίου. Συνάγεται επίσης ότι η άσκηση της νομικής εκπροσώπησης δεν έγινε στο πλαίσιο σχέσης εξάρτησης, ούτε επηρεάστηκε καθ' οιονδήποτε τρόπο από άλλες υποχρεώσεις του νομικού εκπροσώπου έναντι του αναιρεσείοντος, πέραν από εκείνες που απορρέουν από την ίδια τη νομική εκπροσώπηση.

[31] Απόφαση Uniwersytet Wrocławski (σκέψη 66).

2) Η προσωπική εμπλοκή του νομικού εκπροσώπου στην επίδικη υπόθεση

77. Ο δεύτερος λόγος για τον οποίο το Γενικό Δικαστήριο έκρινε, με την αναιρεσιβαλλόμενη διάταξη, ότι ο νομικός εκπρόσωπος του Πανεπιστημίου της Βρέμης δεν πληρούσε την απαίτηση ανεξαρτησίας συνδέεται με τη θέση του ως συντονιστή και επικεφαλής του επίμαχου έργου, στο πλαίσιο του οποίου «του είχαν ανατεθεί ουσιώδη καθήκοντα» [32]. Το Γενικό Δικαστήριο επισήμανε ακόμη ότι ο εν λόγω καθηγητής ήταν εκείνος που προετοίμασε και υπέβαλε την πρόταση για το επίμαχο έργο. Κατά την κρίση του Γενικού Δικαστηρίου, τούτο σημαίνει ότι ο νομικός εκπρόσωπος είχε άμεσο συμφέρον από την έκβαση της δίκης, με αποτέλεσμα να τίθεται εν αμφιβόλω η ικανότητά του να παρέχει στον εντολέα του τη νομική βοήθεια που αυτός χρειάζεται, με πλήρη ανεξαρτησία και προς το υπέρτερο συμφέρον της απονομής δικαιοσύνης [33].

78. Οι ως άνω διαπιστώσεις του Γενικού Δικαστηρίου άπτονται της πτυχής εκείνης του καθήκοντος ανεξαρτησίας για την οποία έγινε λόγος στο σημείο 65 των παρουσών προτάσεων, αφού αναφέρονται στην περίπτωση όπου ο νομικός εκπρόσωπος δεν επιδιώκει στην πραγματικότητα τα συμφέροντα του εκπροσωπούμενου διαδίκου, αλλά, αντιθέτως, συμφέροντα αλλότρια, εν προκειμένω τα προσωπικά του.

79. Αντιλαμβάνομαι ότι, σε περίπτωση ευδοκίμησης της προσφυγής ακυρώσεως της προσβαλλομένης αποφάσεως, το Πανεπιστήμιο της Βρέμης θα είναι σε θέση να αναλάβει το επίμαχο επιστημονικό έργο και, συνακόλουθα, ο νομικός του εκπρόσωπος θα μπορεί να ενεργεί στο πλαίσιο αυτό, μεταξύ άλλων, ως επικεφαλής της ερευνητικής ομάδας. Με άλλα λόγια, από την ευδοκίμηση ή μη της προσφυγής ακυρώσεως θα κριθεί αν το Πανεπιστήμιο της Βρέμης θα λάβει την αιτηθείσα χρηματοδότηση, κάτι που, με τη σειρά του, ενδιαφέρει τον νομικό του εκπρόσωπο υπό την ιδιότητά του ως καθηγητή του πανεπιστημίου, διότι από αυτό θα εξαρτηθεί το αν θα μπορέσει να συνεχίσει το συγκεκριμένο ερευνητικό έργο, και μάλιστα ως επικεφαλής του.

80. Τούτο αποδεικνύει, όπως κατέστησε σαφές και το ίδιο το αναιρεσείον, ότι τα συμφέροντα του αναιρεσείοντος και του νομικού του εκπροσώπου συγκλίνουν. Παρά ταύτα, αντιθέτως προς ό,τι έκρινε το Γενικό Δικαστήριο με την αναιρεσιβαλλόμενη διάταξη, δεν αντιλαμβάνομαι για ποιο λόγο μια τέτοια σύμπτωση συμφερόντων η οποία απορρέει από τη συμμετοχή του νομικού εκπροσώπου στο επίμαχο έργο μπορεί, ελλείψει άλλων στοιχείων, να οδηγήσει στο συμπέρασμα ότι η εκπροσώπηση από αυτόν θα έθιγε προδήλως τα συμφέροντα του Πανεπιστημίου της Βρέμης. Πράγματι, από την περιγραφή της συμμετοχής του νομικού εκπροσώπου στο επίμαχο έργο δεν προκύπτει κανένα στοιχείο από το οποίο να μπορεί να συναχθεί ότι αυτός ανέλαβε την εκπροσώπηση του Πανεπιστημίου της Βρέμης προκειμένου να επιδιώξει συμφέροντα προσωπικά ή αλλότρια συμφέροντα, εις βάρος του αναιρεσείοντος.

81. Δεν αποκλείω, καταρχήν, το ενδεχόμενο μια τέτοια φαινομενική σύμπτωση συμφερόντων να υποκρύπτει στην πραγματικότητα κάποιο θεμελιώδες ελάττωμα. Πάντως, το Γενικό Δικαστήριο έκρινε μεν, με τη σκέψη 26 της αναιρεσιβαλλομένης διατάξεως, ότι η ύπαρξη συνδέσμου μεταξύ αναιρεσείοντος και νομικού του εκπροσώπου έθιγε προδήλως τα συμφέροντα του πρώτου, πλην όμως δεν παρέθεσε κανένα στοιχείο προς επίρρωση του συμπεράσματός του.

[32] Αναιρεσιβαλλόμενη διάταξη (σκέψη 25).

[33] Αναιρεσιβαλλόμενη διάταξη (σκέψεις 25 και 26).

3. Παραβιάστηκε η δικαιολογημένη εμπιστοσύνη του αναιρεσείοντος;

82. Με το τρίτο σκέλος του πρώτου λόγου αναιρέσεως το Πανεπιστήμιο της Βρέμης υποστηρίζει ότι θα πρέπει να επιτραπεί κατ' εξαίρεση στον νομικό του εκπρόσωπο να το εκπροσωπήσει, ακόμη και αν το Δικαστήριο κρίνει, κατ' ουσίαν, ότι αυτός υπέχει καθήκον ανεξαρτησίας (κάτι που θα είχε κανονικά ως συνέπεια να μην επιτρέπεται να αναλάβει τη νομική εκπροσώπηση στην υπό κρίση υπόθεση). Το αναιρεσείον ισχυρίζεται ότι δικαιούται να επικαλεστεί δικαιολογημένη εμπιστοσύνη για τον λόγο ότι από τη σαφή διατύπωση του άρθρου 19, έβδομο εδάφιο, του Οργανισμού προκύπτει, κατά την άποψή του, ότι οι καθηγητές πανεπιστημίου δεν υπόκεινται στην απαίτηση ανεξαρτησίας, όπως έχει διαμορφωθεί από τη νομολογία του Δικαστηρίου.

83. Θεωρώ ότι δεν χρειάζεται να εξετάσω επί μακρόν το σκέλος αυτό, δεδομένου ότι, όπως εξέθεσα ανωτέρω, η γνώμη μου είναι ότι αν και οι καθηγητές πανεπιστημίου οι οποίοι ενεργούν υπό τους όρους που περιγράφονται στο άρθρο 19, έβδομο εδάφιο, του Οργανισμού υπέχουν πράγματι καθήκον ανεξαρτησίας, εντούτοις κατ' ορθή ερμηνεία της ως άνω διατάξεως πρέπει να γίνει δεκτό ότι, στην υπό κρίση υπόθεση, επιτρέπεται να εκπροσωπηθεί το αναιρεσείον από τον συγκεκριμένο νομικό εκπρόσωπο.

84. Για την περίπτωση όμως που το Δικαστήριο κρίνει διαφορετικά, θα εξηγήσω, εν συντομία και χάριν πληρότητας, γιατί θεωρώ αβάσιμο το τρίτο σκέλος του πρώτου λόγου αναιρέσεως.

85. Όπως το αντιλαμβάνομαι, με το τρίτο σκέλος του πρώτου λόγου αναιρέσεως το αναιρεσείον ζητεί να γίνει παρέκκλιση από τον κανόνα της «παρεμπίπτουσας αναδρομικότητας»[34] της αποφάσεως που θα εκδοθεί επί της υπό κρίση υποθέσεως, με άλλα λόγια, από τον κανόνα σύμφωνα με τον οποίο η ερμηνεία που δίδει το Δικαστήριο σε κανόνα του δικαίου της Ένωσης (εν προκειμένω στο άρθρο 19, έβδομο εδάφιο, του Οργανισμού) «διαφωτίζει και διευκρινίζει, εφόσον παρίσταται ανάγκη, τη σημασία και το περιεχόμενο του αντίστοιχου κανόνα όπως πρέπει ή θα έπρεπε να νοείται και να εφαρμόζεται από την ημερομηνία της θέσης του σε ισχύ»[35]. Ειδικότερα, με το τρίτο σκέλος του πρώτου λόγου αναιρέσεως το Πανεπιστήμιο της Βρέμης υποστηρίζει, επικαλούμενο την απόφαση Defrenne του Δικαστηρίου[36], ότι, αν το άρθρο 19, έβδομο εδάφιο, του Οργανισμού ερμηνευθεί υπό την έννοια ότι απαγορεύει την εκπροσώπησή του από τον νομικό του εκπρόσωπο, η ερμηνεία αυτή είναι απροσδόκητη και επομένως δεν θα έπρεπε να εφαρμοστεί στην υπό κρίση υπόθεση (αλλά μόνο σε μελλοντικές υποθέσεις).

86. Σημειώνω επ' αυτού ότι, σε περιπτώσεις στις οποίες κλήθηκε να ερμηνεύσει το δίκαιο της Ένωσης στο πλαίσιο προδικαστικών παραπομπών, το Δικαστήριο έχει δεχθεί κατ' εξαίρεση να περιορίσει τα διαχρονικά αποτελέσματα των αποφάσεών του[37], όταν κάτι τέτοιο ήταν απαραίτητο για λόγους ασφάλειας δικαίου και υπό τον όρο της συνδρομής δύο προϋποθέσεων: πρώτον, της καλής πίστης των ενδιαφερομένων· και δεύτερον, του κινδύνου να προκαλέσει η απόφαση του Δικαστηρίου «σημαντικ[ές] διαταραχ[ές]» χωρίς τον περιορισμό των διαχρονικών της αποτελεσμάτων[38].

[34] Προτάσεις του γενικού εισαγγελέα M. Bobek στην υπόθεση Cussens κ.λπ. (C-251/16, EU:C:2017:648, σημείο 35).

[35] Βλ., παραδείγματος χάριν, απόφαση της 22ας Νοεμβρίου 2017, Cussens κ.λπ. (C-251/16, EU:C:2017:881, σκέψη 41 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).

[36] Απόφαση της 8ης Απριλίου 1976, Defrenne (43/75, EU:C:1976:56).

[37] Βλ., για παράδειγμα, αποφάσεις της 8ης Απριλίου 1976, Defrenne (43/75, EU:C:1976:56, σκέψεις 72 έως 75), της 17ης Μαΐου 1990, Barber (C-262/88, EU:C:1990:209, σκέψεις 44 έως 45), ή της 16ης Ιουλίου 1992, Legros κ.λπ. (C-163/90, EU:C:1992:326, σκέψεις 34 έως 36).

[38] Βλ., για παράδειγμα, απόφαση της 29ης Σεπτεμβρίου 2015, Gmina Wrocław (C-276/14, EU:C:2015:635, σκέψη 45).

87. Στο πλαίσιο αυτό, συμφωνώ με την άποψη του REA ότι το αναιρεσείον δεν κατέδειξε ότι υπάρχει κίνδυνος να προκαλέσει σημαντικές διαταραχές η ερμηνεία του άρθρου 19, έβδομο εδάφιο, του Οργανισμού υπό την έννοια ότι απαγορεύει, στην πράξη, την εκπροσώπηση του αναιρεσείοντος από τον συγκεκριμένο νομικό εκπρόσωπο [39]. Το Πανεπιστήμιο της Βρέμης επικαλείται απλώς τα εξής: την ενδεχόμενη αδυναμία συνέχισης της διαδικασίας επί της προσφυγής που έχει ασκήσει με σκοπό τη λήψη της αιτηθείσας χρηματοδότησης, την επιδίκαση των δικαστικών εξόδων εις βάρος του και την πιθανότητα να στραφεί αναγωγικά κατά του νομικού του εκπροσώπου.

88. Υπό τις περιστάσεις αυτές, εκτιμώ ότι το τρίτο σκέλος του πρώτου λόγου αναιρέσεως πρέπει να κριθεί αβάσιμο.

4. Συμπέρασμα επί του πρώτου λόγου αναιρέσεως

89. Λαμβανομένων υπόψη των προεκτεθέντων, καταλήγω στο συμπέρασμα ότι το Γενικό Δικαστήριο, κρίνοντας ότι η θέση την οποία κατείχε στο Πανεπιστήμιο της Βρέμης ο εν λόγω νομικός εκπρόσωπος, καθώς και η προσωπική εμπλοκή του στην επίδικη υπόθεση, αποτελούσαν συνδέσμους που έθιγαν προδήλως την ικανότητα του εκπροσώπου να υπηρετεί κατά τον καλύτερο δυνατό τρόπο τα συμφέροντα του αναιρεσείοντος, ερμήνευσε εσφαλμένως το καθήκον ανεξαρτησίας το οποίο υπέχουν οι νομικοί εκπρόσωποι που παρίστανται ενώπιον των δικαιοδοτικών οργάνων της Ευρωπαϊκής Ένωσης και, ως εκ τούτου, υπέπεσε σε πλάνη περί το δίκαιο. Συνεπώς, κατά το μέρος αυτό, ο πρώτος λόγος αναιρέσεως είναι βάσιμος.

Β. Επί του δεύτερου λόγου αναιρέσεως: οι δικονομικές συνέπειες σε περίπτωση που δεν πληρούται η απαίτηση ανεξαρτησίας

90. Με τον δεύτερο λόγο αναιρέσεως, ο οποίος προβάλλεται επικουρικώς, το αναιρεσείον ισχυρίζεται, κατ' ουσίαν, ότι οι δικονομικές συνέπειες τις οποίες επισύρει η κρίση του Γενικού Δικαστηρίου ότι ο νομικός εκπρόσωπος του αναιρεσείοντος δεν πληρούσε τις απαιτούμενες προϋποθέσεις ανεξαρτησίας αντιβαίνουν στο άρθρο 47 του Χάρτη [40].

91. Είμαι της γνώμης ότι το Δικαστήριο δεν θα χρειαστεί να υπεισέλθει στο ζήτημα αυτό, διότι, όπως εξήγησα ήδη, ο πρώτος λόγος αναιρέσεως είναι εν μέρει βάσιμος.

92. Ωστόσο, χάριν πληρότητας, θα εξηγήσω για ποιους λόγους θεωρώ βάσιμη την αιτίαση του Πανεπιστημίου της Βρέμης ότι το γεγονός ότι δεν του επιτράπηκε να διορίσει νέο νομικό εκπρόσωπο, σε αντικατάσταση εκείνου που κρίθηκε με την αναιρεσιβαλλόμενη διάταξη του Γενικού Δικαστηρίου ότι δεν πληροί την απαίτηση ανεξαρτησίας, στοιχειοθετεί προσβολή του δικαιώματος πρόσβασης του πανεπιστημίου σε δικαστήριο, το οποίο κατοχυρώνεται στο άρθρο 47, πρώτο εδάφιο, του Χάρτη.

[39] Υπό τις συνθήκες αυτές, θεωρώ ότι δεν συντρέχει λόγος να υπεισέλθω στο ζήτημα κατά πόσον έχει εφαρμογή στην υπό κρίση υπόθεση αυτό καθ' εαυτό το κριτήριο στο οποίο στηρίζεται το Δικαστήριο για να αποφανθεί επί αιτήματος περιορισμού των διαχρονικών αποτελεσμάτων της αποφάσεώς του στο πλαίσιο προδικαστικής παραπομπής.

[40] Το Πανεπιστήμιο της Βρέμης προβάλλει επίσης παράβαση του άρθρου 6, παράγραφος 1, ΕΣΔΑ. Όπως έχει επανειλημμένως αποφανθεί το Δικαστήριο, η ΕΣΔΑ δεν συνιστά, ενόσω η Ευρωπαϊκή Ένωση δεν έχει προσχωρήσει σε αυτή, νομική πράξη τυπικώς ενταγμένη στην έννομη τάξη της Ένωσης. Ως εκ τούτου, ο δικαστικός έλεγχος της αναιρεσιβαλλομένης διατάξεως πρέπει να διενεργηθεί υπό το πρίσμα του άρθρου 47 του Χάρτη. Πάντως, κατ' εφαρμογήν του άρθρου 52, παράγραφος 3, του Χάρτη, σύμφωνα με το οποίο η έννοια και η εμβέλεια των δικαιωμάτων που κατοχυρώνονται στον Χάρτη και αντιστοιχούν σε δικαιώματα τα οποία εγγυάται η ΕΣΔΑ είναι ίδιες, αν όχι ευρύτερες, με εκείνες που τους αποδίδει η ΕΣΔΑ, θα πρέπει να ληφθούν δεόντως υπόψη τόσο το άρθρο 6, παράγραφος 1, της ΕΣΔΑ (καθώς και το άρθρο 13 της ΕΣΔΑ) όσο και η σχετική με τις εν λόγω διατάξεις νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (στο εξής: ΕΔΔΑ).

93. Στο πλαίσιο αυτό, θα εξετάσω καταρχάς το ζήτημα που θεωρώ πρωτεύον συναφώς, ήτοι το ζήτημα της αυτοδίκαιης απόρριψης της προσφυγής ως απαράδεκτης (υπό 1). Στη συνέχεια, θα στραφώ στο παρεπόμενο ζήτημα της νομικής βάσης του διορισμού νέου δικηγόρου (υπό 2).

1. Η αυτοδίκαιη απόρριψη της προσφυγής ως απαράδεκτης

94. Συμφωνώ με τον REA ότι οι δικονομικοί κανόνες δεν ρυθμίζουν ρητώς το ζήτημα του διορισμού νέου δικηγόρου όταν ο αρχικώς διορισθείς δεν πληροί την απαίτηση ανεξαρτησίας.

95. Εντούτοις, από τη σιωπή των δικονομικών κανόνων δεν μπορεί να συναχθεί αυτομάτως το συμπέρασμα ότι τυχόν αναγνώριση της δυνατότητας του αναιρεσείοντος να αντικαταστήσει τον νομικό εκπρόσωπο που δεν πληροί την απαίτηση ανεξαρτησίας θα προσέκρουε στους κανόνες αυτούς. Εν πάση περιπτώσει, εκείνο που πρέπει να κριθεί εν προκειμένω είναι τα επιχειρήματα τα οποία προβάλλει το Πανεπιστήμιο της Βρέμης για να καταδείξει ότι το Γενικό Δικαστήριο, με τον τρόπο που ερμήνευσε τον Κανονισμό Διαδικασίας του στην αναιρεσιβαλλόμενη διάταξη, προσέβαλε το δικαίωμα πρόσβασης του αναιρεσείοντος σε δικαστήριο.

96. Επισημαίνω καταρχάς, στο πλαίσιο αυτό, ότι η υποχρέωση εκπροσώπησης από ανεξάρτητο νομικό εκπρόσωπο συνιστά προϋπόθεση του παραδεκτού της προσφυγής και, συνακόλουθα, περιορισμό του δικαιώματος πρόσβασης σε δικαστήριο.

97. Ασφαλώς συμφωνώ με το Γενικό Δικαστήριο ότι, καταρχήν, «το δικαίωμα πρόσβασης σε δικαστήριο δεν είναι απόλυτο δικαίωμα»[41]. Ωστόσο, περιορισμοί του δικαιώματος αυτού μπορεί να γίνουν δεκτοί μόνον εφόσον πληρούν τις προϋποθέσεις του άρθρου 52, παράγραφος 1, του Χάρτη.

98. Στην πρώτη περίοδο της διατάξεως αυτής ορίζεται ότι κάθε περιορισμός στην άσκηση των δικαιωμάτων και ελευθεριών που αναγνωρίζονται στον Χάρτη πρέπει να προβλέπεται από το νόμο και να σέβεται το βασικό περιεχόμενο των εν λόγω δικαιωμάτων και ελευθεριών. Στη δεύτερη περίοδο ορίζεται ότι, τηρουμένης της αρχής της αναλογικότητας, περιορισμοί των ως άνω δικαιωμάτων και ελευθεριών μπορούν να επιβάλλονται μόνον εφόσον είναι αναγκαίοι και εξυπηρετούν πραγματικά είτε σκοπούς γενικούς συμφέροντος τους οποίους αναγνωρίζει η Ευρωπαϊκή Ένωση είτε την ανάγκη προστασίας των δικαιωμάτων και ελευθεριών των τρίτων.

99. Δεδομένου ότι οι τέσσερις αυτές προϋποθέσεις πρέπει να συντρέχουν σωρευτικώς, θεωρώ ότι αρκεί για τις ανάγκες της υπό κρίση υποθέσεως η ανάλυση της τρίτης και της τέταρτης προϋπόθεσης, δηλαδή της ύπαρξης σκοπών γενικού συμφέροντος τους οποίους αναγνωρίζει η Ευρωπαϊκή Ένωση και της τήρησης της αρχής της αναλογικότητας.

100. Από το σκεπτικό της αποφάσεως Uniwersytet Wrocławski προκύπτει ότι η υποχρέωση εκπροσώπησης των μη προνομιούχων προσφευγόντων από ανεξάρτητο δικηγόρο αποσκοπεί, αφενός, στην ορθή απονομή της δικαιοσύνης, αφετέρου και «ιδίως», στη βέλτιστη δυνατή προστασία και υπεράσπιση των συμφερόντων του προσφεύγοντος[42]. Μολονότι το Δικαστήριο προέβη στη διαπίστωση αυτή σε σχέση με τη νομική εκπροσώπηση από δικηγόρο υπό τους όρους του άρθρου 19, τρίτο εδάφιο, του Οργανισμού, δεν βλέπω καταρχήν κανέναν λόγο γιατί οι

[41] Αναιρεσιβαλλόμενη διάταξη (σκέψη 35). Ομοίως έχει αποφανθεί επανειλημμένως και το ΕΔΔΑ. Βλ., για παράδειγμα, απόφαση του ΕΔΔΑ της 11ης Φεβρουαρίου 2014, Maširević κατά Σερβίας (CE:ECHR:2014:0211JUD003067108, § 46 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).

[42] Απόφαση Uniwersytet Wrocławski (σκέψη 62).

ίδιοι σκοποί να μην αναγνωρίζονται και στο πλαίσιο της νομικής εκπροσώπησης από καθηγητή πανεπιστημίου υπό τους όρους του έβδομου εδαφίου της ίδιας διάταξης. Και τούτο διότι αμφότερες οι ως άνω εναλλακτικές μορφές νομικής εκπροσώπησης διασφαλίζουν, και καθιστούν δυνατή στην πράξη, την πρόσβαση των μη προνομιούχων διαδίκων στα δικαστήρια της Ένωσης· επιπλέον, όπως έχω ήδη επισημάνει[43], το καθεστώς των καθηγητών πανεπιστημίου εξομοιώνεται με εκείνο των δικηγόρων.

101. Οι σκοποί της ορθής απονομής της δικαιοσύνης καθώς και της προστασίας των συμφερόντων του εντολέα ενδέχεται να επιβάλουν στον νομικό εκπρόσωπο να μην αναλάβει (ή να αποσυρθεί από) την εκπροσώπηση σε περίπτωση που δεν είναι σε θέση, για οποιονδήποτε λόγο, να χειριστεί μια υπόθεση κατά τον προσήκοντα τρόπο ή να υπερασπιστεί πραγματικά τα συμφέροντα του εκπροσωπούμενου διαδίκου.

102. Συνεπώς, δέχομαι ότι η επιδίωξη των σκοπών αυτών ενδέχεται όντως να επιβάλει την απόρριψη της προσφυγής ως απαράδεκτης, ακόμη και αν η συνέπεια αυτή θα καθιστούσε αδύνατη την επανεξέταση της υποθέσεως, δεδομένου ότι η άσκηση νέας προσφυγής θα καθίστατο ουσιαστικά ανέφικτη λόγω παρέλευσης της προθεσμίας άσκησής της. Τούτο μπορεί να συμβεί ιδίως σε περίπτωση που ο εκπροσωπούμενος διάδικος δεν συμμορφώνεται ή αγνοεί την εντολή του δικαστή της Ευρωπαϊκής Ένωσης να διορίσει άλλον νομικό εκπρόσωπο, προκαλώντας έτσι σημαντική καθυστέρηση ή παρακώλυση της διαδικασίας, υπό περιστάσεις στις οποίες είναι πρόδηλο ότι ο αρχικώς διορισθείς νομικός εκπρόσωπος δεν θα υπερασπιζόταν πραγματικά τα συμφέροντα του εκπροσωπούμενου διαδίκου. Στον βαθμό που η υποχρέωση εκπροσώπησης αποτελεί προϋπόθεση του παραδεκτού της προσφυγής μη προνομιούχου προσφεύγοντος, η κρίση περί του απαραδέκτου της συνιστά, πράγματι, λογική συνέπεια της μη τήρησης της ως άνω προϋπόθεσης.

103. Ωστόσο, μολονότι η απόρριψη της προσφυγής ως απαράδεκτης μπορεί να αποτελεί πρόσφορο μέσο για την αντιμετώπιση καταστάσεων που θέτουν σε κίνδυνο την ορθή απονομή της δικαιοσύνης ή την προστασία των συμφερόντων του προσφεύγοντος, είμαι της γνώμης ότι οι συνέπειες τις οποίες επισύρει η *αυτοδίκαιη* απόρριψη της προσφυγής ως απαράδεκτης υπερβαίνουν το μέτρο που είναι αναγκαίο για την επίτευξη των δύο προαναφερθέντων σκοπών.

104. Το γεγονός ότι υφίστανται λιγότερο επαχθή μέσα για την επίτευξη των σκοπών αυτών επιβεβαιώνεται από τη διάταξη του άρθρου 55, παράγραφος 3, του Κανονισμού Διαδικασίας του Γενικού Δικαστηρίου, το οποίο παρέχει τη δυνατότητα διορισμού νέου νομικού εκπροσώπου όταν το Γενικό Δικαστήριο αποκλείσει τον αρχικώς διορισθέντα επειδή κρίνει ότι η συμπεριφορά του, σύμφωνα με τη διάταξη του άρθρου 55, παράγραφος 1, του εν λόγω Κανονισμού, «δεν συνάδει προς το κύρος του Γενικού Δικαστηρίου ή προς τις απαιτήσεις της ορθής απονομής της δικαιοσύνης». Στην περίπτωση αυτή, η διάταξη του άρθρου 55, παράγραφος 3, του Κανονισμού Διαδικασίας του Γενικού Δικαστηρίου προβλέπει την αναστολή της δίκης προκειμένου ο ενδιαφερόμενος διάδικος να διορίσει άλλον νομικό εκπρόσωπο. Επομένως, η διάταξη αυτή διασφαλίζει όχι μόνον την τήρηση των αναγκαίων προϋποθέσεων για την ορθή απονομή δικαιοσύνης, προβλέποντας ότι μπορεί να αποκλειστεί ο νομικός εκπρόσωπος ο οποίος με τη συμπεριφορά παραβαίνει τις προϋποθέσεις αυτές, αλλά και την απρόσκοπτη εξέταση της υποθέσεως, εκτός και αν ο προσφεύγων παραλείψει να διορίσει άλλον νομικό εκπρόσωπο.

[43] Βλ. σημεία 58 έως 60 των παρουσών προτάσεων.

105. Κατόπιν της ανάλυσης αυτής, θεωρώ ότι το Πανεπιστήμιο της Βρέμης βασίμως ισχυρίζεται ότι η *αυτοδίκαιη* απόρριψη της προσφυγής του ως απαράδεκτης –συνεπεία της διαπίστωσης ότι ο νομικός του εκπρόσωπος δεν πληροί την απαίτηση ανεξαρτησίας– συνιστά δυσανάλογο περιορισμό του δικαιώματός του για πρόσβαση σε δικαστήριο. Ο δε περιορισμός υπερβαίνει το αναγκαίο μέτρο, δεδομένου ότι οι σκοποί της ορθής απονομής της δικαιοσύνης και της προστασίας των συμφερόντων του αναιρεσείοντος είναι δυνατόν να επιτευχθούν με λιγότερο επαχθή μέσα, εφόσον δοθεί στο αναιρεσείον η δυνατότητα να διορίσει άλλο δικηγόρο.

2. Το (μη) ζήτημα της έλλειψης ρητής δικονομικής βάσης για τον διορισμό νέου νομικού εκπροσώπου

106. Στη σκέψη 40 της αναιρεσιβαλλομένης διατάξεως, το Γενικό Δικαστήριο παραπέμπει στο άρθρο 21, δεύτερο εδάφιο, του Οργανισμού καθώς και στο άρθρο 51, παράγραφος 4, του Κανονισμού Διαδικασίας του, προς θεμελίωση της διαπίστωσης ότι οι δικονομικοί κανόνες που διέπουν τη λειτουργία του δεν επιτρέπουν στο αναιρεσείον να διορίσει νέο νομικό εκπρόσωπο, αντιθέτως προς τα όσα προβλέπουν οι ίδιες διατάξεις όσον αφορά τη δυνατότητα θεραπείας της παράλειψης προσκόμισης ορισμένων εγγράφων.

107. Το αναιρεσείον βάλλει κατά της διαπίστωσης αυτής, επικαλούμενο συναφώς τις προτάσεις στην υπόθεση Uniwersytet Wrocławski, στις οποίες ο γενικός εισαγγελέας M. Bobek παρέπεμψε κατ' αναλογία στο άρθρο 51, παράγραφος 4, του Κανονισμού Διαδικασίας του Γενικού Δικαστηρίου καθώς και στο άρθρο 47 του Χάρτη προς στήριξη της πρότασής του ότι θα έπρεπε να δοθεί στον προσφεύγοντα η δυνατότητα να αντικαταστήσει τον δικηγόρο που κρίθηκε ότι δεν πληρούσε την απαίτηση ανεξαρτησίας[44].

108. Ο REA αντιτείνει ότι το άρθρο 51 του Κανονισμού Διαδικασίας του Γενικού Δικαστηρίου αφορά αποκλειστικώς την προσκόμιση ελλείποντος πιστοποιητικού που να βεβαιώνει την ιδιότητα του δικηγόρου ως μέλους του οικείου δικηγορικού συλλόγου. Κατά την άποψή του, η ερμηνεία του γενικού εισαγγελέα M. Bobek αντιβαίνει στο γράμμα της διατάξεως αυτής και θα επέβαλλε νομοθετική μεταρρύθμιση, στην οποία δεν έχει εξουσία να προχωρήσει το Γενικό Δικαστήριο.

109. Επισημαίνεται ότι η έλλειψη ρητής διάταξης που να προβλέπει τον διορισμό νέου δικηγόρου στην περίπτωση κατά την οποία ο αρχικώς διορισθείς δεν πληροί την απαίτηση ανεξαρτησίας πρέπει να αξιολογηθεί λαμβανομένου υπόψη του ευρύτερου κανονιστικού πλαισίου. Η απαίτηση ανεξαρτησίας έχει διαμορφωθεί από τη νομολογία. Επομένως, δεν προκαλεί έκπληξη το γεγονός ότι οι συντάκτες του Οργανισμού και του Κανονισμού Διαδικασίας του Γενικού Δικαστηρίου δεν συμπεριέλαβαν στις πράξεις αυτές διάταξη που να ορίζει συγκεκριμένα αν η μη πλήρωση της απαίτησης αυτής είναι θεραπεύσιμη ή όχι. Υπό τις περιστάσεις αυτές, δεν είναι διόλου πειστικό το επιχείρημα που αντλείται από τη σιωπή του Κανονισμού Διαδικασίας του Γενικού Δικαστηρίου προς θεμελίωση του συμπεράσματος ότι δεν υφίσταται άλλη επιλογή πέραν της απόρριψης της προσφυγής ως απαράδεκτης.

110. Δεδομένου ότι η απαίτηση ανεξαρτησίας του «δικηγόρου» έχει διαμορφωθεί από τη νομολογία, το ιδανικό θα ήταν ασφαλώς να οριστούν οι συνέπειες της μη συμμόρφωσης με την απαίτηση αυτή μέσω της διαδικασίας την οποία προβλέπει το άρθρο 254, πέμπτο εδάφιο, ΣΛΕΕ. Ως προς το σημείο αυτό, συμφωνώ με τον REA.

[44] Προτάσεις στην υπόθεση Uniwersytet Wrocławski (σημεία 151 έως 157).

111. Σημειώνω ότι, στο παρελθόν, το Δικαστήριο επικύρωσε την απόφαση του Γενικού Δικαστηρίου να μην αναγνωρίσει σε μη προνομιούχο προσφεύγοντα τη δυνατότητα να διορίσει νέο δικηγόρο σε μια περίπτωση στην οποία κρίθηκε ότι ο αρχικώς διορισθείς δικηγόρος δεν πληρούσε την απαίτηση ανεξαρτησίας[45]. Ωστόσο, στην περίπτωση εκείνη το Δικαστήριο προσέγγισε το ζήτημα υπό το πρίσμα του τότε ισχύοντος άρθρου 44 του Κανονισμού Διαδικασίας του Γενικού Δικαστηρίου, το οποίο αντιστοιχεί καταρχήν στο άρθρο 51 του Κανονισμού αυτού όπως ισχύει σήμερα. Αντιθέτως, με την υπό κρίση αίτηση αναιρέσεως ζητείται από το Δικαστήριο να εξετάσει το ζήτημα ειδικώς υπό το πρίσμα του άρθρου 47 του Χάρτη.

112. Λαμβάνοντας υπόψη τα ανωτέρω, κατέληξα στο συμπέρασμα, όπως ήδη εξέθεσα στα σημεία 94 έως 105 των παρουσών προτάσεων, ότι η αυτοδίκαιη απόρριψη της προσφυγής ως απαράδεκτης λόγω μη τήρησης του καθήκοντος ανεξαρτησίας εκ μέρους του νομικού εκπροσώπου περιορίζει το δικαίωμα πρόσβασης σε δικαστήριο κατά τρόπο δυσανάλογο. Κατά συνέπεια, και δεδομένου ότι οι δικονομικοί κανόνες πρέπει να ερμηνεύονται σύμφωνα με το άρθρο 47 του Χάρτη, εκτιμώ ότι πρέπει να επιτρέπεται στον μη προνομιούχο προσφεύγοντα του οποίου ο νομικός εκπρόσωπος κρίνεται ότι δεν πληροί την απαίτηση ανεξαρτησίας η δυνατότητα να διορίσει άλλο νομικό εκπρόσωπο.

113. Από την άποψη αυτό, κατάλληλη διαδικαστική «διέξοδο» θα μπορούσε να αποτελέσει το άρθρο 55, παράγραφος 3, του Κανονισμού Διαδικασίας του Γενικού Δικαστηρίου. Ειδικότερα, όπως προεκτέθηκε, η εν λόγω διάταξη, σε συνδυασμό με το άρθρο 55, παράγραφος 1, του ίδιου Κανονισμού, καταλαμβάνει περιπτώσεις στις οποίες η συμπεριφορά του νομικού εκπροσώπου δεν συνάδει, μεταξύ άλλων, «προς τις απαιτήσεις της ορθής απονομής της δικαιοσύνης». Η απόφαση νομικού εκπροσώπου να αναλάβει την εκπροσώπηση διαδίκου σε περιστάσεις υπό τις οποίες τούτο θίγει προδήλως τα συμφέροντα του εκπροσωπούμενου διαδίκου μπορεί να θεωρηθεί ως τέτοια συμπεριφορά, εφόσον σε αμφότερες τις περιπτώσεις τίθεται ζήτημα μη συμμόρφωσης του νομικού εκπροσώπου με συγκεκριμένα πρότυπα επαγγελματικής δεοντολογίας.

114. Επομένως, προκειμένου να διασφαλίζεται η αποτελεσματική άσκηση του δικαιώματος πρόσβασης των μη προνομιούχων προσφευγόντων σε δικαστήριο, και μέχρι να θεσπιστεί ρητή νομική βάση προς την κατεύθυνση αυτή, εκτιμώ ότι το Γενικό Δικαστήριο μπορεί να στηρίζεται στο άρθρο 55, παράγραφος 3, του Κανονισμού Διαδικασίας του για να παρέχει στους μη προνομιούχους προσφεύγοντος τη δυνατότητα διορισμού νέου νομικού εκπροσώπου, εφόσον αποδεικνύεται ότι ο αρχικώς διορισθείς νομικός εκπρόσωπος δεν πληροί την απαίτηση ανεξαρτησίας.

115. Τέλος, και όπως έχει ήδη αναφερθεί αλλού[46], τυχόν μεταβολή στη νομική εκπροσώπηση δεν σημαίνει ότι ο ενδιαφερόμενος διάδικος θα δικαιούται να υποβάλει νέα υπομνήματα ή δικόγραφα. Η μεταβολή στη νομική εκπροσώπηση συνεπάγεται ότι ο νέος εκπρόσωπος αναλαμβάνει την υπόθεση από το σημείο στο οποίο την άφησε ο προηγούμενος, και έκαστος εκ των δύο αναλαμβάνει την ευθύνη για τις δικές του ενέργειες.

3. Συμπέρασμα επί του δευτέρου λόγου αναιρέσεως

116. Λαμβανομένων υπόψη των προεκτεθέντων, καταλήγω στο συμπέρασμα ότι το Γενικό Δικαστήριο, κρίνοντας ότι ο Κανονισμός Διαδικασίας του δεν παρείχε στο αναιρεσείον τη δυνατότητα να διορίσει νέο νομικό εκπρόσωπο κατόπιν της διαπίστωσης ότι ο αρχικώς

[45] Διάταξη της 5ης Σεπτεμβρίου 2013, ClientEarth κατά Συμβουλίου (C-573/11 P, μη δημοσιευθείσα, EU:C:2013:564, σκέψη 23).

[46] Προτάσεις στην υπόθεση Uniwersytet Wrocławski (σημείο 158).

διορισθείς νομικός εκπρόσωπός του δεν πληρούσε την απαίτηση ανεξαρτησίας, προσέβαλε το δικαίωμα πρόσβασης του αναιρεσείοντος σε δικαστήριο, όπως αυτό κατοχυρώνεται στο άρθρο 47, πρώτο εδάφιο, του Χάρτη. Συνεπώς, ο δεύτερος λόγος αναιρέσεως είναι βάσιμος.

VI. Συνέπειες της πρότασης επί της αιτήσεως αναιρέσεως

117. Κατά το άρθρο 61, πρώτο εδάφιο, του Οργανισμού, εάν η αναίρεση κριθεί βάσιμη, το Δικαστήριο μπορεί, σε περίπτωση που αναιρέσει την απόφαση του Γενικού Δικαστηρίου, είτε να αποφανθεί το ίδιο οριστικά επί της διαφοράς, εφόσον είναι ώριμη προς εκδίκαση, είτε να την αναπέμψει στο Γενικό Δικαστήριο για να την κρίνει εκείνο.

118. Εν προκειμένω, το Γενικό Δικαστήριο δεν αποφάνθηκε επί της ουσίας της υποθέσεως. Επομένως, η υπόθεση πρέπει να αναπεμφθεί στο Γενικό Δικαστήριο.

VII. Επί των δικαστικών εξόδων

119. Δεδομένου ότι προτείνω να αναπεμφθεί η υπόθεση στο Γενικό Δικαστήριο, το Δικαστήριο θα πρέπει να επιφυλαχθεί ως προς τα δικαστικά έξοδα της αναιρετικής δίκης, κατ' εφαρμογήν του άρθρου 137 του Κανονισμού Διαδικασίας, το οποίο ισχύει και κατ' αναίρεση δυνάμει του άρθρου 184, παράγραφος 1, του ίδιου Κανονισμού.

VIII. Πρόταση

120. Λαμβανομένων υπόψη των προεκτεθέντων, προτείνω στο Δικαστήριο:

– να αναιρέσει τη διάταξη του Γενικού Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης της 16ης Δεκεμβρίου 2020, Universität Bremen κατά REA (T-660/19, μη δημοσιευθείσα, EU:T:2020:633),

– να αναπέμψει την υπόθεση T-660/19 στο Γενικό Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης,

– να επιφυλαχθεί ως προς τα δικαστικά έξοδα.